

कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत
त्रुटिहरूको अध्ययन

राजेश ढकाल
अनुक्रमाङ्क : २४१००६४
त्रि. वि. दर्ता नं : ४५०२७-९१

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय बाल कुमारी कलेज
नेपाली भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश
(नेपा.शि. ५९८) को प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७०/२०१४

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
बाल कुमारी कलेज
नारायणगढ, चितवन

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र म आफैले लेखी तयार पारेको हुँ । कहीं कतैबाट हुबहु सारेको छैन । शोधपत्र लेखनका क्रममा आवश्यक सन्दर्भ ग्रन्थ र बाल कुमारी कलेज नारायणगढको पुस्तकालयबाट लिएको थिएँ । ती सन्दर्भ सामग्री गहन अध्ययन गरी पाएको ज्ञानका आधारमा गुरुहरूको सल्लाह र सहयोगबाट प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरेको छु । अनुसन्धानका क्रममा सबै क्षेत्रबाट सहयोग पाएको हुनाले सहजरूपमा प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने काम गरेको छु ।

राजेश ढकाल

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र छात्र राजेश ढकालले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । विषयगत गहनतालाई महत्त्व दिई तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि बाल कुमारी कलेज, नेपाली भाषाशिक्षा विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७१/०८/२३

.....
दामोदर रिजाल
सहप्राध्यापक
बाल कुमारी कलेज
नेपाली भाषाशिक्षा विभाग
नारायणगढ, चितवन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय
बाल कुमारी कलेज
नेपाली भाषाशिक्षा विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, बालकुमारी कलेज, नेपाली भाषाशिक्षा विभागका छात्र श्री राजेश ढकालले तयार पार्नुभएको कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको निमित्त उपयुक्त भएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

डा. कुलप्रसाद ढुङ्गाना

विभागीय प्रमुख

हस्ताक्षर

सहप्राध्यापक दामोदर रिजाल

शोधनिर्देशक

हस्ताक्षर

.....

बाह्य परीक्षक

हस्ताक्षर

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति आदरणीय गुरु सहप्राध्यापक दामोदर रिजालज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । शोधपत्र लेखनका क्रममा आरम्भदेखि अन्तिम बिन्दुसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई महत्त्वपूर्ण सल्लाह, सुझाव र आवश्यक निर्देशन गर्नुहुने मेरा शोधनिर्देशक तथा आदरणीय गुरु दामोदर रिजालप्रति म सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेखन कार्यमा स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने बाल कुमारी कलेज, नारायणगढका विभागीय प्रमुख तथा आदरणीय गुरु डा. कुलप्रसाद ढुङ्गानाप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु साथै स्नातकोत्तर तहको अध्ययन गर्ने सुअवसर उपलब्ध गराएकोमा बाल कुमारी कलेज, नारायणगढ र शोध लेखनका क्रममा उचित सल्लाह, स्नेह, सद्भाव राख्नुहुने शिक्षाशास्त्र सङ्काय बाल कुमारी कलेजका गुरुहरूप्रति पनि आभारी छु । शोधपत्र तयारीका क्रममा अप्ठ्यारा गौडाहरूलाई खोलीदिएर सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्बन्धित विद्यालयका प्राचार्य तथा विषय शिक्षकहरूलाई विशेष आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधलेखन तयारीका क्रममा आवश्यक सामग्री सङ्कलनमा सहयोग प्रदान गर्ने मित्र दयाधिनि अर्याललाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु साथै थुप्रै चुनौतीहरूलाई बुद्धिमत्तापूर्वक सामना गर्दै मलाई यस अवस्थासम्म ल्याइ पुऱ्याउन प्रेरणादायी भूमिका खेल्नुहुने मेरी आमा हरिकला ढकाल, श्रीमती पुष्पा ढकाल र छोरी सोनिया ढकालप्रति म सदैव ऋणी छु ।

यस शोधपत्रलाई शुद्ध, छिटो छरितो कम्प्युटर टङ्गण गरिदिनुहुने कालिका कम्प्युटरका महेश पौडेलज्यूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि बाल कुमारी कलेज शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषाशिक्षा विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७१/०८/२३

शोधार्थी
राजेश ढकाल
त्रिभुवन विश्व विद्यालय
बाल कुमारी कलेज
नेपाली भाषाशिक्षा विभाग
नारायणगढ, चितवन

शोधसार

भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषणको प्रारम्भ सन् १९७० को दशकमा भएको हो । शिक्षार्थीले भाषा सिक्ने क्रममा त्रुटि गर्दछ । ती त्रुटिहरू के कारणले हुन्छन् ? भाषा सिक्ने सिकारूले कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ? भनी त्रुटिहरूको अध्ययन/ व्याख्या र विश्लेषण गरी त्रुटिको प्रकृति अनुसार समाधान खोज्ने महत्त्वपूर्ण कार्य त्रुटि विश्लेषण हो । यस शोधकार्यमा चितवन जिल्लास्थित भरतपुर नगरपालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई स्रोत बनाएर उनीहरूले लेखाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

भरतपुर नगरपालिकाका ६ वटा विद्यालयमा कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने वर्णविन्यासमा केन्द्रित रही ती विद्यार्थीहरूले गरेका वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरू पहिचान गरी विश्लेषण गर्नु नै यस शोधपत्रको मूलभूत समस्या रहेको छ । सामान्यतया यो शोधपत्र निम्नलिखित समस्याहरूमा केन्द्रित रहेको छ : त्रुटि विश्लेषण भनेको के हो ?, कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू के कस्ता हुन्छन् ?, त्रुटिको विश्लेषणबाट के कस्ता तथ्य प्राप्त हुन्छन् ?, के कस्ता सुभाव दिँदा प्राप्त त्रुटिहरूको निराकरण हुन्छ ? भन्ने समस्यामा केन्द्रित भई यो शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

शोधकार्यमा उद्देश्यको अहम् भूमिका रहेको हुन्छ । उद्देश्य बिनाको अध्ययनले विषयवस्तुलाई सार्थकता दिन नसक्ने भएकाले जुनसुकै विषयको अध्ययन पनि उद्देश्यलाई आधार मानेर अगाडि बढाइएको हुन्छ । कुनै पनि शोध बिना उद्देश्य सम्पन्न गरिँदैन । यस शोधकार्यका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नलिखित छन् : त्रुटिको सैद्धान्तिक परिचय दिनु, कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्ण विन्यास सम्बन्धी त्रुटिका क्षेत्र पहिचान गर्नु, तथ्यबाट प्राप्त वर्णविन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण गर्नु, शिक्षणमुखी सुभाव दिनु र निष्कर्ष प्रस्तुत गर्नु यिनै उद्देश्यमा आधारित भई यो शोध कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

प्रस्तुत अनुसन्धानका क्रममा प्रथमतः अनुसन्धेय विषयवस्तुसँग सम्बन्धित पक्षहरूका बारेमा निश्चित प्रश्नावली तयार पारी अन्तर्क्रिया गरिएको छ । आवश्यक परेका अवस्थामा शोधपत्र, पत्रपत्रिकाहरूलाई पनि सामग्री सङ्कलनका लागि स्रोत बनाइएको छ ।

भाषा शिक्षणको सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषण नयाँ पद्धति हो । त्रुटि विश्लेषणले भाषा शिक्षणका क्रममा अन्य पद्धतिका तुलनामा बढी महत्त्व पाएको पाइन्छ । विद्यार्थीले कहाँ त्रुटि गर्दछन् र त्रुटि निराकरणका लागि के कस्ता विधि र तरिका अपनाउँदा शिक्षण उपलब्धिमूलक हुन्छ भन्ने कुरालाई यसले महत्त्व दिएको छ ।

वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित छ । भाषाका लेख्य/कथ्य/उच्चार्य/श्रव्य दुई भेदमध्ये लेख्य भेदभन्दा कथ्य /उच्चार्य/श्रव्य रूप नै प्रधान देखिए तापनि लेख्य भाषालाई लिपि वा लेख्य चिह्नका रूपमा ग्रहण गरिन्छ । समानध्वनि समूहलाई प्रतिनिधित्व गर्ने भाषाको सबैभन्दा सानो एकाइलाई वर्ण भनिन्छ र यसले शब्दमा रहेर अर्थमा भिन्नता ल्याउँछ । भाषा विचार विनिमयको प्रमुख साधन हो । भाषा मानवीय अनुभव र विचारको अभिव्यक्ति पनि हो त्यसैले अनुभव र विचारलाई जति प्रभावकारी रूपमा व्यक्त गर्न सक्यो त्यति नै अरूका लागि महत्त्वपूर्ण हुन जान्छ । शुद्ध, परिष्कृत, सौन्दर्यपूर्ण, अभिव्यक्तिले अरूलाई सहजै प्रभावित तुल्याउँछ । वास्तवमा सुस्पष्ट, परिष्कृत र लालित्यमय अभिव्यक्तिका लागि शुद्ध, स्तरीय र मानक भाषाको प्रयोग आवश्यक हुन्छ ।

भाषा शिक्षणका क्रममा भाषालाई मौखिक र लिखित रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ भने दैनिक व्यवहार चलाउन पनि प्रायः कथ्य भाषाका साथै लिखित भाषाको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । लिखित रूपमा वर्णहरूको रखाइक्रम नै वर्णविन्यास हो । वर्णहरूको रखाइक्रम अन्तर्गत मात्रा लागेका वर्ण तथा वर्णहरूको संयुक्त एवम् मिश्रित आबद्धताका साथै पदयोग र पद वियोगसम्बन्धी कुराहरूलाई सम्झनु पर्दछ । कुनै पनि भाषाको वर्ण विन्यास त्यस भाषाको लेख्य परम्परासँग सम्बन्धित हुन्छ । कथ्य भाषाको जस्तै लेख्य भाषाको पनि आफ्नै परम्परा हुन्छ । प्रायः कथ्य भाषाकै प्रतिबिम्बित लेख्य भाषा हो तापनि कथ्यका भन्दा बेग्लै किसिमका विशेषताहरू लेख्य भाषाले अँगालेको हुन्छ । लेख्य भाषाले अँगालेका भिन्न विशेषताहरूमध्ये एउटा महत्त्वपूर्ण विशेषता वर्ण विन्यास पनि हो ।

मात्रा लगायत भाषामा प्रयोग हुने वर्णहरू वर्ण विन्यासले तय गरेका निश्चित नियम र परिधिभन्दा बाहिर रहेर प्रयोग हुनुलाई वर्ण विन्यासको त्रुटि क्षेत्र भनिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू कहाँबाट र कसरी हुन्छन् भन्ने कुरा पत्ता लगाई अभ्यास गर्ने गराउने गर्नाले उक्त त्रुटिमा कमी आउन सक्छ । यस अध्ययनका क्रममा मात्रा 'श', 'ष', 'स', 'य', 'ए', 'ब', 'व' र 'ओ', 'ऋ' र 'रि', 'क्ष' र 'छे' लगायत वाक्य गठन तथा पदयोग सम्बन्धमा चर्चा गरिएको छ ।

विषयसूची

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ शोधकार्यको औचित्य	२
१.५ शोधकार्यको सीमा	२
१.६ शोधकार्यको रूपरेखा	३

परिच्छेद : दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक प्रारूप

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा	४
२.२ त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक प्रारूप	८
२.२.१ विकासशीलताका आधारमा	८
२.२.१.१ व्यवस्थित त्रुटि	८
२.२.१.२ अव्यवस्थित त्रुटि	९
२.२.१.३ उत्तरव्यवस्थित त्रुटि	१०
२.२.२ भाषाकोटिका आधारमा	१०
२.२.२.१ उच्चारणगत त्रुटि	११
२.२.२.२ वर्णविन्यास त्रुटि	११

२.२.२.३ व्याकरणगत त्रुटि	१२
२.२.२.४ अर्थतात्विक त्रुटि	१२
२.२.२.५ शब्दभण्डारगत त्रुटि	१२
२.२.३ स्रोतका आधारमा	१२
२.२.३.१ भाषान्तरिक त्रुटि	१३
२.२.३.२ अन्तर भाषिक त्रुटि	१३
२.२.४ गम्भीरताका आधारमा	१४
२.२.४.१ अर्थघातक त्रुटि	१४
२.२.४.२ अर्थअघातक त्रुटि	१५
२.२.५ व्यापकताका आधारमा	१५
२.२.६ स्वरूपका आधारमा त्रुटि	१६
२.२.७ अनौचित्यका आधारमा त्रुटि	१६
२.३ त्रुटिविश्लेषणका पद्धति तथा प्रक्रिया	१७
२.३.१ त्रुटिको पहिचान	१८
२.३.२ त्रुटिको वर्गीकरण	१८
२.३.३ त्रुटिको वर्णन /व्याख्या विश्लेषण	१८
२.३.४ त्रुटिको निराकरण	१९
२.४ सारांश	१९

परिच्छेद : तिन

शोध विधि तथा अध्ययन प्रक्रिया

३.१ शोध विधि	२०
३.१.१ अध्ययनको ढाँचा	२०
३.१.२ जनङ्ख्या र नमुना/अध्ययनको क्षेत्र	२०
३.१.३ नमुना छनोट प्रक्रिया	२१
३.१.४ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलनका उपकरणहरू र सामग्री निर्माण	२१

३.१.५ तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण प्रक्रिया	२२
३.२ ह्रस्व र दीर्घसम्बन्धी नियम	२३
३.२.१ ह्रस्वसम्बन्धी नियम	२३
३.२.१.१ शब्दादिमा ह्रस्व	२३
३.२.१.२ शब्द मध्यमा ह्रस्व	२३
३.२.१.३ शब्दान्तमा ह्रस्व	२३
३.२.२ दीर्घसम्बन्धी नियम	२४
३.२.२.१ शब्दादिमा दीर्घ	२४
३.२.२.२ शब्दमध्यमा दीर्घ	२४
३.२.२.३ शब्दान्तमा दीर्घ	२४
३.२.३ 'श', 'ष' र 'स' को प्रयोग	२४
३.२.३.१ 'श' को प्रयोग	२४
३.२.३.२ 'ष' को प्रयोग	२४
३.२.३.३ 'स' को प्रयोग	२४
३.२.४ 'ब', 'व' र 'ओ' को प्रयोग	२४
३.२.४.१ 'ब' को प्रयोग	२४
३.२.४.२ 'व' को प्रयोग	२५
३.२.४.३ 'ओ' को प्रयोग	२५
३.२.५ 'ए', 'य' र 'ये' को प्रयोग	२५
३.२.५.१ 'ए' को प्रयोग	२५
३.२.५.२ 'य' को प्रयोग	२५
३.२.५.३ 'ये' को प्रयोग	२५
३.२.६ 'ऋ' र 'रि' को प्रयोग	२५
३.२.६.१ 'ऋ' को प्रयोग	२५
३.२.६.२ 'रि' को प्रयोग	२५
३.२.७ 'क्ष', 'क्षे', र 'छे' को प्रयोग	२६

३.२.७.१ 'छे' को प्रयोग	२६
३.२.८ 'ग्या' र 'ग्यँ'/'ज्ञ' को प्रयोग	२६
३.३ चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दुको प्रयोग	२६
३.४ हलन्त र अजन्तको प्रयोग	२६
३.४.१ हलन्तको प्रयोग	२६
३.४.२ अजन्तको प्रयोग	२७
३.५ पदयोग र पद वियोग	२७
३.५.१ पदयोग हुने अवस्था	२७
३.५.२ पद वियोग हुने अवस्था	२७
३.६ लेख्य चिह्नको प्रयोग	२७
३.६.१ अल्पविराम चिह्न	२७
३.६.२ अर्धविराम चिह्न	२८
३.६.३ प्रश्नवाचक चिह्न	२८
३.६.४ उद्गार चिह्न	२८
३.६.५ उद्धरण चिह्न	२८
३.६.६ निर्देश चिह्न	२८
३.६.७ योजक चिह्न	२८
३.६.८ कोष्ठक चिह्न	२९
३.६.९ तिर्यक् चिह्न	२९
३.६.१० सङ्क्षेप चिह्न	२९

परिच्छेद : चार

व्याख्या विश्लेषण

४.१ परिचय	३०
४.२ सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयसम्बन्धी विवरणहरू	३१

४.३ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले निदिष्ट शुद्ध शब्दहरूको लेखनमा गरेका त्रुटिहरू	३१
४.४ त्रुटिको वर्गीकरण	३२
४.४.१ ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण	३२
४.४.२ शब्द मध्यमा त्रुटि भएका शब्दहरू	३३
४.४.३ शब्दान्तमा त्रुटि भएका शब्दहरू	३४
४.४.४ श/ष/स सम्बन्धी त्रुटिको विवरण	३४
४.४.५ व/व सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण	३५
४.४.६ य/ए सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण	३६
४.४.७ ज्ञ/ग्यँ सम्बन्धी त्रुटिको विशेषण	३७
४.४.८ रि/ऋ सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण	३७
४.४.९ क्ष/छ/सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण	३८
४.४.१० शिरबिन्दु/चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण	३९
४.४.११ शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटिको विवरण	३९
४.४.१२ हलन्त र अजन्त सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण	४०
४.४.१३ पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि	४१
४.५ सारांश	४२

परिच्छेद : पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१ सारांश	४४
५.२ निष्कर्ष	४५
५.३ उपयोगिता	४७
परिशिष्ट	५३
सन्दर्भ सामग्री सूची	५५

तालिका सूची

तालिका सङ्ख्या - १	३२
तालिका सङ्ख्या - २	३३
तालिका सङ्ख्या - ३	३३
तालिका सङ्ख्या - ४	३४
तालिका सङ्ख्या - ५	३४
तालिका सङ्ख्या - ६	३५
तालिका सङ्ख्या - ७	३५
तालिका सङ्ख्या - ८	३६
तालिका सङ्ख्या - ९	३७
तालिका सङ्ख्या - १०	३८
तालिका सङ्ख्या - ११	३८
तालिका सङ्ख्या - १२	३९
तालिका सङ्ख्या - १३	४०
तालिका सङ्ख्या - १४	४०
तालिका सङ्ख्या - १५	४१

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृ.	पृष्ठ
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
सम्पा.	सम्पादक
सं.	सङ्ख्या
संस्क.	संस्करण
:	निर्देशक चिह्न
-	योजक चिह्न

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ पृष्ठभूमि

भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषणको प्रारम्भ सन् १९७० को दशकमा भएको हो । शिक्षार्थीले भाषा सिक्ने क्रममा त्रुटि गर्दछ । ती त्रुटिहरू के कारणले हुन्छन् ? भाषा सिक्ने सिकारूले कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ? भनी त्रुटिहरूको अध्ययन/ व्याख्या र विश्लेषण गरी त्रुटिको प्रकृति अनुसार समाधान खोज्ने महत्त्वपूर्ण कार्य त्रुटि विश्लेषण हो। माध्यामिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा विभिन्न किसिमका त्रुटिहरू गरेका हुन्छन् र त्यस्ता त्रुटिहरूमध्ये वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई महत्तम त्रुटि मानिन्छ, त्यसैले यस शोधकार्यमा चितवन जिल्लास्थित भरतपुर नगरपालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई स्रोत बनाएर उनीहरूले लेखाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

नेपाल सानो मुलुक भए पनि भाषा र संस्कृतिका दृष्टिले विविधतायुक्त राष्ट्रका रूपमा चिनिन्छ । नेपाल भाषाका दृष्टिले बहुभाषिक मुलुक हो । नेपालमा बोलिने भाषा नेपालको राष्ट्रिय भाषा हो । सरकारी कामकाजको भाषा हो, आम सञ्चारको भाषा हो । संवैधानिक मान्यता पाएको नेपाली भाषा नेपालका अन्य भाषाहरूमध्ये प्रभावशाली एवम् सम्पन्नशाली छ । यस भाषामा अनेक साहित्य, वाङ्मय, दर्शन लेखिए पनि यो भाषा भाषिक समस्याबाट मुक्त हुन सकेको छैन । भरतपुर नगरपालिकाका ६ वटा विद्यालयमा कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने वर्णविन्यासमा केन्द्रित रही ती विद्यार्थीहरूले गरेका वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरू पहिचान गरी विश्लेषण गर्नु नै यस शोधपत्रको मूलभूत समस्या रहेको छ । सामान्यतया यो शोधपत्र निम्नलिखित समस्याहरूमा केन्द्रित रहेको छ :

- क) कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू के कस्ता हुन्छन् ?
- ख) त्रुटिको विश्लेषणबाट के कस्ता तथ्य प्राप्त हुन्छन् ?

ग) के कस्ता सुभावा दिँदा प्राप्त त्रुटिहरूको निराकरण हुन्छ ?

यिनै समस्यामा केन्द्रित भई यो शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

शोधकार्यमा उद्देश्यको अहम् भूमिका रहेको हुन्छ । उद्देश्य बिनाको अध्ययनले विषयवस्तुलाई सार्थकता दिन नसक्ने भएकाले जुनसुकै विषयको अध्ययन पनि उद्देश्यलाई आधार मानेर अगाडि बढाइएको हुन्छ । कुनै पनि शोध बिना उद्देश्य सम्पन्न गरिँदैन । यस शोधकार्यका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नलिखित छन् :

- क) कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्ण विन्यास सम्बन्धी त्रुटिका क्षेत्र पहिचान गर्नु,
- ख) तथ्यबाट प्राप्त वर्णविन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण गर्नु,
- ग) शिक्षणमुखी सुभावा दिनु र निष्कर्ष प्रस्तुत गर्नु,

यिनै उद्देश्यमा आधारित भई यो शोध कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

१.४ शोधकार्यको औचित्य

भाषामा रहेका विभिन्न किसिमका वर्ण चिह्नहरूको नियमबद्ध रखाइलाई वर्णविन्यास भनिन्छ । यो भाषाको कथ्य र लेख्य रूपमध्ये लेख्यरूपसँग सम्बन्धित भएकाले लिखित अभिव्यक्तिमा यसको महत्त्वपूर्ण स्थान रहन्छ । विभिन्न किसिमका त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी नयाँ सिद्धान्त प्रतिपादनमा समेत महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्न सक्ने भएकाले यसको अध्ययन औचित्यपूर्ण छ । नेपाली भाषा नेपालको प्रमुख भाषा तथा सरकारी कामकाजको भाषासमेत भएकाले यसको लेख्यरूपमा सुधार ल्याउनु नितान्त आवश्यक देखिन्छ । त्यसैले प्रस्तुत शोधपत्रमा वर्णविन्यासगत त्रुटि पत्ता लगाई निराकरणका उपायसमेत समेटिने हुनाले यो शोधपत्र औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

१.५ शोधकार्यको सीमा

कुनै पनि शोधकार्य निश्चित उद्देश्यमा आधारित हुने भएकाले यो उद्देश्यअनुसार काम गर्न निश्चित सीमा निर्धारण गरिएको हुन्छ, त्यसैले यो शोधपत्र निम्नलिखित सीमाभित्र रहेर तयार रहेको छ ।

चितवन जिल्ला अन्तर्गत भरतपुर नगरपालिकामा सञ्चालित नमुना छनौट गरिएका तिन वटा सामुदायिक र तिन वटा संस्थागत गरी जम्मा ६ वटा विद्यालय अन्तर्गत कक्षा नौमा

अध्ययनरत १०/१० जना विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिसँग मात्र यो शोधकार्य सम्बन्धित रहने छ । नमुना छनौट गर्दा छात्र, छात्रा, दलित, आदिवासी, जनजाति र ब्राह्मण क्षेत्री समुदायका दश दश जनाको समूहबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिने छ । यस शोधकार्यको निष्कर्ष तोकिएका विद्यार्थीहरूबाट निर्दिष्ट प्रश्नावली अनुसार प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषणमा आधारित रहेको छ ।

१.६ शोधकार्यको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधकार्यको बाह्य संरचनालाई व्यवस्थित बनाउनका लागि सामान्यतया निम्नलिखित परिच्छेदहरूमा विभाजन र आवश्यकताअनुसार अन्य विभिन्न उप-परिच्छेद, उप-शीर्षक, सहायक-शीर्षक आदिमा पनि विभाजन गरिएको छ । यसको रूपरेखा तल लेखिएबमोजिम रहेको छ :

परिच्छेद एक : शोधकार्यको परिचय

यसअन्तर्गत शोध शीर्षक, विषय परिचय, शोध प्रयोजन, समस्या कथन, शोध उद्देश्य, शोधको औचित्य र शोधकार्यको सीमा आदि विभिन्न उपशीर्षकहरू रहेका छन् ।

परिच्छेद दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक प्रारूप

यस परिच्छेदमा पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक प्रारूपको परिचय दिइएको छ ।

परिच्छेद तिन : शोधविधि तथा अध्ययन प्रक्रिया

यस परिच्छेदमा शोधविधि तथा अध्ययन प्रक्रियाको विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद चार : व्याख्या विश्लेषण

यस परिच्छेदमा वर्ण विन्यासगत त्रुटिहरूको व्याख्या र विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

यस खण्डमा आफ्नो निष्कर्ष र सुझाव दिइएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रका अन्तमा आवश्यकता अनुसार परिशिष्ट खण्ड र सन्दर्भग्रन्थ सूचीसमेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद : दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक प्रारूप

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

भाषा सिकाइका सन्दर्भमा विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिका क्षेत्रमा यसभन्दा अगाडि भएका कार्यहरूबाट सम्पन्न हुने शोधकार्यमा सहयोग प्राप्त हुनसक्छ । त्रुटि विश्लेषणका बारेमा के कस्ता प्रयास भएका छन्, ती प्रयास कुन कुन पक्षसँग सम्बन्धित छन् जस्ता कुराहरूको जानकारीका लागि पूर्वकार्यको समीक्षा अत्यन्त जरूरी छ । भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा वर्णविन्यासगत त्रुटि विश्लेषणका क्षेत्रमा भएका विविध पूर्वकार्यहरूलाई टिपोट गरिएको छ :

जगन्नाथ शर्मा त्रिपाठीद्वारा मानविकी र सामाजिक शास्त्र अध्ययन संस्थान अन्तर्गत पद्मकन्या क्याम्पसका छात्राहरूको नेपाली व्याकरणसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण शीर्षकको स्नातकोत्तर शोधपत्रमा उच्च तह पार गर्न लागेका छात्राहरूको लेखाइमा नेपाली भाषालाई पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका रूपमा लिने छात्राहरूमा क्रियापद, वर्णविन्यास, वाच्य, सङ्गति आदि त्रुटिको विभिन्न समूह बनाएर व्याख्या र विश्लेषण गरिएको पाइन्छ तापनि व्यक्तिगत त्रुटिको उल्लेख त्यस शोधपत्रमा गरिएको छैन (त्रिपाठी, २०३५ : १२-८०) ।

रामचन्द्र लम्सालद्वारा तयार पारिएको निम्न माध्यमिक तह पूरा गरेका आवासीय र साधारण विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्य गठनसम्बन्धी त्रुटि पक्षको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको एक अध्ययनमा त्रुटिहरूको तुलनात्मक रूपमा पहिचान गर्न मात्र केन्द्रित देखिएकाले अन्य त्रुटि पक्षलाई यस अध्ययनले समेट्न सकेको छैन (लम्साल, २०४१ : १३-८०) ।

शिवराम मरहठाले शिक्षा शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र प्रस्तुत गर्दा चितवन जिल्लाका सहकारी विद्यालयमा कक्षा ९ मा अध्ययनरत थारू भाषी विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासका क्षेत्रका गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा थारू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका क्षेत्रमा के-कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् भन्ने विषयमा गहन

अध्ययन-विश्लेषण गरेका छन् । त्यसैले यस शोधपत्रले सम्पूर्ण विद्यार्थीका त्रुटिलाई समेटेको पाइँदैन (मरहट्टा, २०६२ : ११-७५) ।

शिव कुमार मिश्रद्वारा कक्षा ५ पूरा गरेका सतारभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा सम्पन्न गरिएको शोधपत्रमा कक्षा ५ पूरा गरेका सतारभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गति र वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । उक्त शोधपत्रले त्रुटि न्यूनीकरणमा केही सहयोग पुऱ्याएको भए पनि यस शोधपत्रमा त्रुटिसम्बन्धी विस्तृत अध्ययन भने हुन सकेको छैन (मिश्र, २०६३ : १०-७१) ।

कविता खनालद्वारा मोरङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूको गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एक शोध कार्य भएको छ । वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि पहिल्याउनु, वर्गीकरण गर्नु र त्यस्ता त्रुटिको निराकरणका लागि सुझाव दिनु यस अध्ययनको उद्देश्य रहे पनि उक्त अध्ययनले थारूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई मात्र समेटेको हुनाले अन्य भाषीका त्रुटि पक्षलाई समेट्न सकेको छैन (खनाल, २०६५ : ११-८१) ।

कृष्ण कुमारी श्रेष्ठद्वारा कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा एक शोधकार्य भएको छ । वर्णविन्याससँग सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि औँल्याउनु, तिनको निराकरण गर्नु र सम्बन्धित पक्षका लागि सहयोग पुऱ्याउनु यस शोधपत्रको मुख्य लक्ष्य भए पनि यसमा विशेष गरी हिज्जे पक्षलाई बढी जोड दिइएको पाइन्छ (श्रेष्ठ, २०६५ : ९-६९) ।

कृष्णकुमारी श्रेष्ठद्वारा कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य भएको छ । शोधपत्रमा यस क्षेत्रका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिका बारेमा विश्लेषण गरी निष्कर्ष र सुझाव दिइएको छ (श्रेष्ठ, २०६५ : ५) । यस शोधपत्रबाट वर्णविन्यासका क्षेत्रमा काम गर्न थप सहयोग मिलेको छ ।

शोभा देवकोटाद्वारा चितवन जिल्लाको गीतानगर गा.वि.स का कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एक शोध कार्य भएको छ । शोधपत्रमा गीतानगर गा.वि.स. का कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको बारेमा विश्लेषण गरी निष्कर्ष र सुझाव दिइएको छ (देवकोटा, २०६८ : २-८१) । यस शोधपत्रबाट वर्णविन्यासका क्षेत्रमा काम गर्न थप सहयोग मिलेको छ ।

भूपेन्द्रप्रसाद रिजालद्वारा चितवन जिल्ला मङ्गलपुर गा.वि.स. का कक्षा १० मा अध्ययन विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एक शोधकार्य भएको छ । शोधपत्रमा त्यस क्षेत्रका कक्षा १० मा पढ्ने विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासका क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरूका बारेमा निष्कर्ष र सुझाव दिइएको छ (रिजाल, २०६९ : ४८-४९) । यस शोधपत्रबाट शोध प्रस्ताव तयार गर्न मार्ग निर्देश प्राप्त रहेको छ ।

दामोदरी चालिसेद्वारा रत्ननगर नगरपालिका अन्तर्गतका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एक शोधकार्य भएको छ । शोधपत्रमा त्यस क्षेत्रका कक्षा आठका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूका बारेमा उल्लेख गरिएको छ (चालिसे, २०६९ : २-५८) । यस शोधपत्रबाट वर्णविन्यासका क्षेत्रमा काम गर्न थप सहयोग मिलेको छ ।

भाषा शिक्षणको सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषण नयाँ पद्धति हो । त्रुटि विश्लेषणले भाषा शिक्षणका क्रममा अन्य पद्धतिका तुलनामा बढी महत्त्व पाएको पाइन्छ । विद्यार्थीले कहाँ त्रुटि गर्दछन् र त्रुटि निराकरणका लागि के कस्ता विधि र तरिका अपनाउँदा शिक्षण उपलब्धिमूलक हुन्छ भन्ने कुरालाई यसले महत्त्व दिएको छ । भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा पनि यसको महत्त्व सन् १९७० पछि बढ्न थालेको देखिन्छ । भाषा आर्जित हुने वस्तु हो त्यसैले भाषा सिकाइ त्रुटि बिनाको हुन सक्दैन । हरेक प्रकारका सिकाइका त्रुटिहरू भइरहने हुनाले भाषा सिकाइमा पनि विभिन्न त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । तसर्थ भाषा शिक्षणका क्रममा देखिने विभिन्न खालका गल्तीहरूलाई नै भाषा शिक्षणका त्रुटि भन्ने गरिन्छ । त्यस्तै भाषा सिकाइका क्रममा देखापर्ने विभिन्न प्रकारका त्रुटि वा गल्तीहरूको पहिचान गरी तिनको निराकरण गर्ने उपायहरू सुझाउने प्रक्रियालाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ । त्रुटि विश्लेषण दोस्रो भाषा वा अन्य भाषा शिक्षणका क्रममा विकासित विधि हो तापनि प्रथम भाषा सिकाइका क्रममा पनि यो

उत्तिकै महत्त्वपूर्ण छ । त्रुटि विश्लेषणबाट विद्यार्थीहरूमा के-कसरी भइरहेको छ भन्ने कुरा थाहा पाउन सकिन्छ । भाषा सिकाइको प्रकृति र प्रवृत्तिलाई त्रुटिले सूचित गर्ने हुँदा यस्ता त्रुटिवारे शिक्षकलाई यथार्थ जानकारी भएमा विद्यार्थीहरूले त्रुटिको प्रवृत्ति र प्रवृत्ति हेरी तिनीहरूलाई सिक्न सजिलो र कठिन हुने पक्षहरूको गरी तिनको निराकरण गर्ने उपाय पत्ता लगाई भाषा सिकाइमा प्रभाव ल्याउन सकिन्छ (भट्टराई र अन्य, २०६२ : २४०) ।

त्रुटि विश्लेषण भाषाका सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन यस अन्तर्गत त्रुटिपरक दृष्टिले प्रत्येक भाषाका एकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गरिने हुनाले यसबाट एकातिर सम्बन्धित भाषाका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको ज्ञान हुन्छ भने अर्कातिर भाषाको सिकाइक्रम तथा प्रवृत्तिकै समेत जानकारी प्राप्त हुन्छ । त्रुटिहरूबाट विद्यार्थीले भाषा कसरी सिक्दै छ ? भनेर थाहा पाउन सकिन्छ र भाषा सिकाइ वैयक्तिक तथा वातावरणीय कारणले पनि त्यति सहज हुन सक्दैन । फेरि दोस्रो भाषा सिक्दा विद्यार्थीले एउटा भाषाको अनुभव बटुलिसकेको हुन्छ अनि उसले पहिलो भाषा सिकेजत्तिकै समय, साधन र सक्रिय भाषिक वातावरण दोस्रो भाषा सिक्न सक्छ । यसले गर्दा उसको दोस्रो वा अन्य भाषाको सिकाइका क्रममा विशेष प्रासङ्गिक मानिन्छ (अधिकारी, २०६५ : १४०) ।

त्रुटि विश्लेषणले त्रुटिहरूलाई सिकाइमा कमजोरी मान्ने परम्परागत धारणालाई अस्वीकार गर्छ र यसले त्रुटिलाई भाषा सिकाइको सहज एवम् अभिन्न अङ्गका रूपमा मान्दछ । त्रुटिहरूबाट नै विद्यार्थीहरूको भाषाको विकास थाहा पाइने हुनाले उनीहरूको भाषा सिकाइ त्रुटिविहीन स्थितिबाट अगाडि बढ्छ भन्ने कुरा अप्रासङ्गिक मानिनु स्वाभाविक छ । शिक्षकहरू विद्यार्थीहरूबाट भएका सामान्य गल्तीलाई पनि ठुलै गल्ती ठान्ने गर्छन् तर काम गर्दा भूल त अवश्य हुन्छ र भाषा प्रयोग गर्दा पनि हुन सक्छ । हुन्छ भन्दैमा कुनै पनि काम सुरु नगर्ने हो भने उसले अपेक्षित कुरा कसरी सिक्न सक्छ र ? स्वाभाविक वातावरणमा पाए पनि कसैले पनि त्रुटिविहीन रूपमा भाषा सिक्दैन त्यसैले भाषा सिकाइमा वातावरणको नियन्त्रणलाई अत्यधिक जोड दिनु आवश्यक छैन बरु त्रुटिले विद्यार्थीहरूमा भाषा सिकाइको प्रक्रियालाई सङ्केत गर्ने हुनाले यसले सिकाइको सकारात्मक पक्षतिर डोर्‍याउँछ ।

२.२ त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक प्रारूप

त्रुटि विश्लेषण भाषाको सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण प्रक्रिया हो । यसले त्रुटिपरक दृष्टिबाट प्रत्येक भाषाका सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने हुनाले एकातिर

यसबाट सम्बन्धित भाषाका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको ज्ञान हुन्छ भने अर्कातिर भाषाको सिकाइको क्रम तथा प्रवृत्तिको समेत जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । तसर्थ प्रकृतिलाई हेरी त्रुटिको वर्गीकरण विभिन्न आधारमा गरिएको छ (ढकाल, २०६७ : १४४) ।

२.२.१ विकासशीलताका आधारमा

भाषा सिकाइका क्रममा सिकारुले गर्ने त्रुटिलाई विकासशीलताका आधारमा भएको त्रुटि भनिन्छ । विकासशीलताका आधारमा त्रुटिलाई तीन भागमा बाँडिएको छ ।

२.२.१.१ व्यवस्थित त्रुटि

सिकाइमा भाषिक ज्ञान हुँदा हुँदै पनि भाषा प्रयोगमा पटक पटक दोहोरिने त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । व्यवस्थित त्रुटिलाई नियमित त्रुटि पनि भनिन्छ । वास्तवमा भाषा शिक्षणमा व्यवस्थित त्रुटिको महत्त्व उच्च रहेको हुन्छ । सिकारुले भाषा सिक्ने सन्दर्भमा प्रायः एकै प्रकारले गर्ने त्रुटिहरू वा सचेत हुँदाहुँदै पनि भाषिक प्रयोगमा बारम्बार दोहोरिने त्रुटिहरू यस कोटिमा पर्दछन् ।

शिक्षणमा सचेत हुँदाहुँदै अर्थात् अन्य भाषा प्रयोगमा शिक्षार्थी स्वयम् सचेत हुँदाहुँदै पनि सुधार्न नसकिने त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । व्यवस्थित त्रुटिले विद्यार्थीको स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाबिचको सङ्क्रमण कालमा रहेको अवस्थाको प्रतिनिधित्व गर्दछ । प्रायः गरेर यस प्रकारको त्रुटि कुनै व्यक्तिले मातृभाषा बाहेक अन्य भाषा सिक्दा गलत सामान्यीकरण, भाषिक ज्ञानको अभाव वा भ्रामक व्युत्पत्तिका कारण उत्पन्न हुन्छ । त्यसैले यस प्रकारको त्रुटि समूहपरक प्रकृतिको हुन्छ । दनुवारी भाषाका वक्ताहरूले नेपाली बोल्दा भान्जा काठमाडौं जान्छ । दिदी के गऱ्या छ ? भन्ने त्रुटि गर्नु यस प्रकारका गल्ती हुन् । दनुवारी भाषामा भान्जा र दिदीको लागि आदरार्थी क्रियाको प्रयोग गर्ने प्रचलन हुँदैन । तसर्थ उनीहरू आफ्नो मातृभाषाको नियम नेपाली भाषामा पनि आरोपित गर्दछन् । खा+यो= खायो, पढ्+यो=पढ्यो, गर्+यो=गऱ्यो पढेपछि जा+यो=जायो, हु+यो=हुयो बनाउने गल्ती गर्नु यसप्रकारको त्रुटि हो । यस्तो त्रुटि गलत सामान्यीकरणबाट हुन गएको हो (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४४) ।

कुनै पनि सिकारुले भाषा सिक्ने क्रममा एकै प्रकारको त्रुटि गरिरहन्छ भने त्यस्तो खालको त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्तो खालको त्रुटि मातृभाषाको प्रभावकै कारणले हुने गर्दछ ।

यस खालको त्रुटिलाई शिक्षार्थी सचेत भएर पनि सुधारन सक्दैन । यस्तो त्रुटिहरूलाई पहिचान गरी शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई अगाड बढाउन सकेको खण्डमा वा शिक्षार्थीलाई विशेष सतर्कता अपनाउन लगाएको खण्डमा यस्तो त्रुटि निराकरण गर्न सकिन्छ (ढुङ्गाना, २०७६ : १२३) ।

२.२.१.२ अव्यवस्थित त्रुटि

अव्यवस्थित त्रुटिलाई प्रारम्भिक त्रुटि पनि भनिन्छ । दोस्रो भाषा सिकाइमा सिकारुले गर्ने त्रुटि प्रारम्भिक त्रुटि हो । यस्ता त्रुटि भाषिक प्रयोगको थालनीमा देखिन्छन् । सावधान गराउँदा गराउँदै पनि देखापर्ने गल्तीलाई अव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ ।

यसलाई प्रारम्भिक त्रुटि पनि भनिन्छ । यस प्रकारको त्रुटिमा एउटै विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि एकै प्रकारको नभई बेग्लाबेग्लै प्रकृतिका हुन्छन् । कुनै एउटा विद्यार्थीले एकपल्ट एक प्रकृतिको त्रुटि गर्दछ र अर्कोपल्ट अर्को प्रकृतिको त्रुटि गर्दछ भने यस प्रकृतिको त्रुटिलाई अव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४४) ।

भाषा सिकाइको सुरुमा कुनै पनि सिकारुले एउटै खालको त्रुटि नगरी पटकैपिच्छे फरकफरक खालको त्रुटि गर्छ भने यस्तो अनियमित खालको त्रुटिलाई अव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्ता खालका त्रुटिहरू अनियमित हुने गर्दछन् । यस्ता त्रुटिको कुनै निश्चित हुन्न । आफूले प्रयोग गरेको भाषिक रूप किन ठिक छ किन बेठिक छ भन्ने सामान्य ज्ञान पनि सिकारुमा हुन सक्दैन त्यसै कारणले ऊ एकपटक शुद्ध रूप प्रयोग गरेपछि अर्को पटक त्यस्तै ठाउँमा शुद्ध रूप प्रयोग गर्न सक्दैन (ढुङ्गाना, २०६७ : १२३) ।

२.२.१.३ उत्तरव्यवस्थित त्रुटि

असावधानीगत हुने त्रुटिलाई उत्तरव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । सिकारुको हेलचक्र्याईबाट हुने त्रुटिहरू उत्तरव्यवस्थित त्रुटि हुन् । सिकारुले होसियारीपूर्वक भाषिक प्रयोग गरेमा यस प्रकारका त्रुटिहरू हुँदैनन् । भाषा सिकाइमा अवरोध आई व्यावहारिक कारणहरूबाट अपेक्षित वातावरणभन्दा पर पुगी भाषा सिकाइको पूर्ण उपयोग गर्न नसक्ने स्थितिमा यस्ता त्रुटिहरू देखिन सक्छन् ।

नियमको ज्ञान भएपछि पनि भाषिक प्रयोगकर्ताको असावधानीले हुने त्रुटिहरूलाई उत्तरव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । सैद्धान्तिक नियमहरूको ज्ञान भए पनि अभ्यास र वक्ताको असावधानीले उत्तरव्यवस्थित त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । भाषिक प्रयोगकर्ताको असावधानले हुने त्रुटि

भएकाले यसलाई असावधानीगत त्रुटि पनि भनिन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४४) ।

भाषामा दखलता हासिल गरिसकेपछि पनि वा शिक्षार्थीले सबै नियम जानिसके पनि लापरवाहीका कारण विभिन्न खालका त्रुटिहरू गर्न सक्दछ । यस्ता खालको त्रुटिलाई उत्तरव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । भाषा सिकाइको पछिल्लो चरणमा पुग्दा शिक्षार्थीले केही सामान्य नियमहरू पक्कै पनि सिकिसकेको हुन्छ तर प्रयासको कमी, बेवास्ता तथा हेलचेक्र्याइँ अनि विस्मृतिका कारण ऊ त्रुटि गर्ने गर्दछ । सिकारुले होसियारीपूर्वक भाषा प्रयोग गरेको अवस्थामा यस्ता खालका त्रुटिहरू स्वतः हराएर जान्छन् (ढुङ्गाना, २०६७ : १२३) ।

२.२.२ भाषाकोटिका आधारमा

लिङ्ग, वचन, पुरुष, र आदरका आधारमा हुने भाषिक त्रुटिलाई भाषा कोटिका आधारमा त्रुटि भनिन्छ ।

भाषाका विभिन्न कोटि (तह) हरू हुन्छन्, जस्तै- उच्चारण, वर्ण विन्यास, व्याकरणगत, अर्थतात्विक, शब्द भण्डारगत, शैलीगत आदि । यी विभिन्न तहहरूमा विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरू हुन्छन् । यिनका पक्षभिन्न अन्तर्निहित विभिन्न पक्षहरू- वाच्यगत, भावगत, पुरुषगत, कालगत आदि गरेर पनि त्रुटिलाई विभाजन गर्न सकिन्छ । तर पनि भाषाकोटिका आधारमा त्रुटिहरूलाई प्रमुख रूपले उच्चारणगत त्रुटि, शब्द रचनागत त्रुटि, रूप रचनागत त्रुटि, शब्द प्रयोगगत त्रुटि, वाक्यगत त्रुटि र वर्ण विन्यासगत त्रुटि पर्दछन् (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४५) । भाषाकोटिका आधारमा त्रुटिलाई निम्नलिखित वर्गमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

२.२.२.१ उच्चारणगत त्रुटि

उच्चारण गर्दा हुने भाषिक त्रुटिलाई उच्चारणगत त्रुटि भनिन्छ । नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्नेहरूमा यसप्रकारको त्रुटि बढी पाइन्छ ।

उच्चारण गर्दा गलत तरिकाले हुने अथवा उच्चारणमा देखिने समस्यालाई नै उच्चारणगत त्रुटि भनिन्छ । उच्चारणको क्रममा विद्यार्थीले त वर्णलाई ट वर्ण, अ लाई आ, आ लाई अ, व लाई आ, य लाई ए, ण लाई न बनाउने, हलन्तलाई अजन्त र अजन्तलाई हलन्त गर्ने, विदेशी भाषाको प्रभावमा आई फरक तरिकाले उच्चारण गर्ने, उच्चारण गर्दा सजगता नअपनाउने आदि कारणबाट

हुने त्रुटिलाई उच्चारणगत त्रुटिअन्तर्गत राख्न सकिन्छ । जस्तै :-

टाटा - ताता तोक्ने - लोग्ने
सतस्य - सदस्य तपाई - तपाई
टिमी - तिमी (ढुङ्गाना, २०६७ : १२१) ।

२.२.२.२ वर्णविन्यास त्रुटि

लेखाइका क्रममा वर्णविन्यासमा हुने त्रुटिलाई वर्णविन्यासगत त्रुटि भनिन्छ । भाषिक प्रयोगमा वर्णहरूको उचित प्रयोग गर्ने ज्ञान नहुँदा भाषामा यसप्रकारका त्रुटि हुने गर्दछन् । भाषिक प्रयोगमा वर्णविन्यासगत त्रुटिले धेरै स्थान पाउने गरेको पाइन्छ । सिकारुले वर्णविन्यासगत त्रुटि नै बढी प्रयोग गर्ने हुनाले वर्णविन्यासका नियमका साथै प्रयोगमा धेरै जोड दिनु आवश्यक हुन्छ ।

वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई पनि भाषाकोटिका आधारमा हुने एउटा त्रुटिको किसिमअन्तर्गत राख्न सकिन्छ । यसअन्तर्गत य र ए को प्रयोग, व र ओ सम्बन्धी त्रुटि 'छ' र 'क्ष' को प्रयोग, अजन्त र हलन्तको प्रयोग, चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दुको प्रयोग, श, ष, स सम्बन्धी प्रयोग, ह्रस्व-दीर्घसम्बन्धी त्रुटि आदि वर्णविन्यासगत नियमलाई भङ्ग गर्दै त्रुटिपूर्ण ढङ्गले शिक्षार्थीहरूले लेख्ने गर्दछन् । जसले गर्दा वर्णविन्यासका नियममा बाधा पुग्न सक्छ । यसरी नियम विपरीत हुने त्रुटिलाई वर्णविन्यासगत त्रुटि भनिन्छ (ढुङ्गाना, २०६७ : १२१) ।

२.२.२.३ व्याकरणगत त्रुटि

भाषिक प्रयोगमा लिङ्ग, वचन, आदर, क्रियाको प्रयोग आदि पक्षसँग सम्बद्ध त्रुटिहरू व्याकरणगत त्रुटि भनिन्छ ।

२.२.२.४ अर्थतात्त्विक त्रुटि

भाषिक प्रयोग गर्दा अर्थमा देखिने त्रुटिलाई अर्थतात्त्विक त्रुटि भनिन्छ । भाषाकोटिका आधारमा अर्थतात्त्विक दृष्टिले पनि विभिन्न भाषिक त्रुटि हुने गर्दछन् ।

शब्दहरूको प्रयोग गर्दा अर्थलाई ख्याल नगर्दा हुने त्रुटिहरू अर्थगत त्रुटि हुन् । जस्तै : भन्न खोजेको अभिप्रायलाई शब्दले पछ्याउन नसक्नु, एउटै अर्थ भएका शब्दहरूलाई बारम्बार

दोहोच्याउनु, एउटा शब्दबाट काम चल्नेमा त्यस्तै खालका अन्य शब्दहरू थप्नु हो र छ को प्रयोगमा भिन्नता बुझ्न नसक्नु, मातृभाषाको प्रभावमा आएर असान्दर्भिक शब्दहरूको छनोट गर्ने आदिजस्ता समस्याहरूलाई अर्थगत त्रुटिअन्तर्गत राखिन्छ (ढुङ्गाना, २०६७ : १२२) ।

२.२.२.५ शब्दभण्डारगत त्रुटि

शब्दनिर्माण र शब्द प्रयोगका क्रममा हुने त्रुटिहरूलाई शब्दभण्डारगत त्रुटि भनिन्छ । कुन ठाउँमा कुन शब्द प्रयोग गर्ने भन्ने समस्या शब्दभण्डारगत त्रुटि हो ।

२.२.३ स्रोतका आधारमा

त्रुटि भाषिक ज्ञान प्राप्त गर्दै जाँदा भातृ भाषा वा लक्ष्य भाषाकै व्यवस्थाबाट हुने त्रुटिहरू स्रोतका आधारमा भएका त्रुटि हुन् । स्रोतका आधारमा त्रुटिलाई दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

त्रुटिको स्रोत कुन हो, त्यस आधारमा पनि त्रुटिलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । भाषा प्रयोगकर्ताले सिकिरहेको भाषाको व्यवस्थासँग सम्बन्धित भएर त्रुटि गर्छ वा सिकिरहेको भाषाको व्यवस्थासँग सम्बन्धित नभई अन्य भाषाको व्यवस्थासँग सम्बन्धित भएर त्रुटि गर्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४५) ।

२.२.३.१ भाषान्तरिक त्रुटि

भाषान्तरिक त्रुटि भनेको सिकिएको भाषाकै व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटि हो जुन भाषा सिकिएको हो त्यही भाषाको भाषिक व्यवस्थाका बारेमा स्पष्ट ज्ञान दिन सकेमा यस्तो त्रुटि कम गर्न सकिन्छ ।

सिकिरहेको भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि लक्ष्य भाषाकै नियमहरूको गलत सामान्यीकरणबाट हुने गर्दछ । जस्तै- 'खायो', 'पढ्यो' र 'गयो' शब्दमा खा, पढ् र गर, धातु हुन् भनेर पढेको विद्यार्थीले 'भयो' र 'गयो' को धातु 'भ' र 'ग' हुन् भन्नु यस प्रकारको त्रुटि गर्नु हो (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४५) ।

आफूले मातृभाषाका रूपमा सिक्दै गर्दा मातृभाषाको भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ । यो त्रुटि मातृभाषा सिकाइको व्यवस्थासँग सम्बन्धित छ । नेपाली मातृभाषाले भाषा सिकाइको सुरुको चरणमा गर्ने त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटिअन्तर्गत

राख्न सकिन्छ । जस्तै : ऊ घर गयो । राम पास हुयो । म सफल हुँ । जस्ता वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूलाई भाषान्तरिक त्रुटिका रूपमा लिन सकिन्छ (ढुङ्गाना, २०६७ : १२२) ।

२.२.३.२ अन्तर भाषिक त्रुटि

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने र प्रथम भाषाका रूपमा नेपालीइतर भाषा प्रयोग गर्ने सिकारुमा हुने त्रुटिलाई अन्तर भाषिक त्रुटि भनिन्छ ।

सिकिरहेको भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धित नभई अन्य भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटिलाई अन्तर भाषिक त्रुटि भनिन्छ । यसप्रकारको त्रुटि लक्ष्य भाषासँग सम्बन्धित नभई स्रोत भाषा (मातृभाषा) को भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धित हुने गर्दछ, जस्तै- तिमीहरू त धेरै आउँदैन । म ता हिँड्ने सक्दैन । तपाईं त राम्रो मान्छे हो । तिमी जानु हुन्छ आदि (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४५) ।

कुनै पनि पहिलो भाषा सिकेको व्यक्तिले दोस्रो वा अन्य भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने त्रुटिलाई अन्तरभाषिक त्रुटि भनिन्छ । अर्को भाषाको व्यवस्थासँग सम्बन्धित वा भनौं दोस्रो भाषाको व्यवस्थासँग सम्बन्धित यो त्रुटि मातृभाषाको प्रभावका कारण हुने गर्दछ । मातृभाषाको प्रभावको कारणले सिकन लागेको लक्ष्य भाषिक व्यवस्थालाई विगारिदिन्छ, जसको परिणामस्वरूप दोस्रो भाषा सिक्ने सिकारुले त्रुटि गर्न थाल्छ अथवा स्रोत भाषाको प्रभावमा आई शिक्षार्थीलाई लक्ष्य भाषाको संरचनालाई स्रोत भाषाको भैं बुझी त्रुटि गर्न थाल्छ । तामाड मातृभाषीले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा वा नेपाली मातृभाषीले अङ्ग्रेजी आदि भाषाहरूको प्रयोग गर्दा यो स्थिति देखा पर्न सक्दछ । जस्तै : हामी घर गए । तो यता आइजो । आइ, राइस इट । ही होम गो । यस्ता किसिमका वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिलाई अन्तर भाषिक त्रुटिका रूपमा राख्न सकिन्छ (ढुङ्गाना, २०६७ : १२३) ।

२.२.४ गम्भीरताका आधारमा

भाषा प्रयोग गर्दा अर्थमा हुने त्रुटिलाई गम्भीरताका आधारमा त्रुटि भनिन्छ । गम्भीरताका आधारमा अर्थघातक र अर्थअघातक गरी त्रुटि दुई किसिमका हुन्छन् ।

भाषाको मुख्य काम विचारको विनिमय गर्नु हो । विचारको विनिमय गर्ने कार्यमा कुनै त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँछ भने कुनै त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँदैनन् (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४५) ।

विचार विनिमय गर्ने कार्यमा कुनै त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँछ भने कुनै त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँदैन । अतः कुनै त्रुटिले विचार र विनिमयको क्रममा अर्थमा पुऱ्याउने बाधाको गहनता नै गम्भीरता हो (लम्साल, गौतम र अधिकारी, २०६७ : १२१) ।

२.२.४.१ अर्थघातक त्रुटि

जुन त्रुटि गर्नाले एउटा अर्थको सट्टा अर्कै अर्थ लाग्छ त्यस प्रकारका त्रुटिलाई अर्थघातक त्रुटि भनिन्छ । यसप्रकारका त्रुटिहरू बढी हानिकारक हुन्छन् ।

जुन त्रुटि हुँदा अर्थ बुझ्न सकिँदैन, त्यस्तो प्रकारको त्रुटिलाई अर्थघातक त्रुटि भनिन्छ, जस्तै- दाजु भाइ, मामाघरको शब्द निर्माण प्रक्रिया देखाउँदा दाजु+भाइ, मामा+घर हुन्छ भन्ने बुझेपछि पानीसानी, मरमसलाको शब्द निर्माण प्रक्रिया देखाउँदा पानी+सानी, मर+मसला बनाउनु यस प्रकारको गल्ती हो । यसबाट शब्द निर्माण प्रक्रियाको गलत रूप देखिनु मात्र होइन जुन अर्थमा 'सानी' र 'मर' आएको छ । त्यसको अर्थ समेत स्पष्ट हुन सक्दैन । तसर्थ यस्तो त्रुटि अर्थबाधक त्रुटि हो (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४५) ।

प्रयोक्ताले गरेको कुनै भाषिक त्रुटिबाट अर्थ सम्प्रेषणमा गम्भिर बाधा उपस्थित हुन्छ भने त्यस्ता त्रुटिलाई अर्थघातक त्रुटि भन्न सकिन्छ । यस्ता त्रुटिका गइन्/गइन, वारि/पारी, साठी/साथी, आदर/आधार आदि (लम्साल, गौतम र अधिकारी, २०६७ : १२१) ।

२.२.४.२ अर्थअघातक त्रुटि

प्रयोक्ताले गरेको कुनै भाषिक त्रुटिबाट अर्थ सम्प्रेषणमा बाधा उत्पन्न हुँदैन भने त्यसलाई अर्थअघातक त्रुटि भनिन्छ ।

जुन त्रुटिले विचार विनिमय गर्नमा बाधा उत्पन्न गर्दैन वा जुन त्रुटि हुँदा पनि अर्थमा कुनै बाधा हुँदैन, त्यस प्रकारको त्रुटिलाई अर्थ अवाधक त्रुटि भनिन्छ । नेपाली भाषामा हिज्जेगत त्रुटिहरू यस प्रकारका त्रुटिहरू हुन्, जस्तै- दीईएको (दिइएको), अघी (अधि), सहीद (सहिद), धनि (धनी), शक्ती (शक्ति) आदि । अर्थमा बाधा नपार्ने भए पनि भाषाको लेख्य नियम भङ्ग गर्ने भएकाले यस्ता त्रुटि गर्न पनि छुट दिन चाहिँ सकिँदैन (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४६) ।

प्रयोक्ताले गरेको कुनै भाषिक त्रुटिबाट अर्थ सम्प्रेषणमा बाधा हुँदैन भने त्यस्ता त्रुटिलाई अघातक त्रुटि भन्न सकिन्छ । नेपाली वर्ण विन्यास वा हिज्जे व्यवस्था अन्तर्गत पाइने ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी त्रुटिलाई यस अन्तर्गत राख्न सकिन्छ । जस्तै : माथी (माथि), पछी (पछि), पियुस (पीयूष) आदी (आदि), रक्सि (रक्सी), भाई (भाइ), आदि यस्ता त्रुटि हुन् (लम्साल, गौतम, अधिकारी, २०६७ : १२१) ।

२.२.५ व्यापकताका आधारमा

शब्द, वाक्य र अनुच्छेदलाई प्रभावित पार्ने खालका त्रुटिलाई व्यापकताका आधारमा हुने त्रुटि भनिन्छ ।

त्रुटि कुनै एक वाक्य वा एकभन्दा बढी वाक्यसँग सम्बन्धित छ वा कुनै एक वाक्यको कुनै खास अंशसँग सम्बन्धित छ । यस आधारमा पनि त्रुटिलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । यस आधारमा त्रुटिहरू दुई प्रकारका हुन्छन्- (अ) शब्दगत (पदगत/आंशिक) र (आ) पदावलीगत (समग्र) ।

क) **शब्दगत (पदगत/आंशिक) :** कुनै वाक्यको खास अंशमा देखिने त्रुटिलाई आंशिक त्रुटि भनिन्छ । यस प्रकारको त्रुटि वाक्यको कुनै एक शब्द (पद) मा सीमित हुने भएकाले यसलाई शब्दगत त्रुटि पनि भनिन्छ । यस प्रकारको त्रुटि अर्थबाधक नभएर अर्थ अवाधक प्रकृतिको हुन्छ, जस्तै- दाजु आयौ ? कुकुर जानुभयो । हामीहरू खान्छु आदि ।

ख) **पदावलीगत (समग्र) :** कुनै एक वाक्य वा एकभन्दा बढी वाक्यसँग सम्बन्धित त्रुटिलाई समग्र त्रुटि भनिन्छ । यसप्रकारको त्रुटि कुनै वाक्यको खास शब्दसँग सम्बन्धित नभई पदावलीसँग सम्बन्धित हुने भएकाले यसलाई पदावलीगत त्रुटि पनि भन्न सकिन्छ । जस्तै : त्यो केटाहरू आयो (ती केटाहरू आए), आफ्नो साथीसँग उनीहरू वनभोज गयो । (आफ्ना साथीसँग उनीहरू वनभोज गए), हामीले सुकेको रुखहरू ढालें । (हामीले सुकेका रुखहरू ढाल्यौं) । मेरो श्रीमती घरमा हुनुहुन्न । (मेरी श्रीमती घरमा छैनन्) तपाईंको ससुरा गयो । (तपाईंका ससुरा जानुभयो) आदि (दुङ्गेल र दाहाल, २०६८ : १४६) ।

२.२.६ स्वरूपका आधारमा त्रुटि

त्रुटिहरूलाई बाह्य रूपाकारका आधारमा पनि विभाजित गर्न सकिन्छ । कुनै त्रुटि लोपजनित हुन्छन् भने कुनै थपोट वा क्रमव्यतिक्रमजनित हुन्छन् । खास किसिमका त्रुटिहरूको वर्णनमा यिनको पनि उपयोगिता हुन्छ ।

२.२.७ अनौचित्यका आधारमा त्रुटि

व्याकरणात्मक दृष्टिले ठीक भए पनि सन्दर्भ अनुरूप उपयुक्त नभएका प्रयोगलाई पनि त्रुटि भन्नुपर्छ । विशेषतः शैलीविषयसँग सम्बद्ध त्रुटिहरू यसअन्तर्गत पर्दछन् वा व्याकरणात्मक दृष्टिले बेठीक भए पनि सन्दर्भअनुरूप प्रयोग छ भने त्यस्तालाई त्रुटि भनेर व्याख्या गर्न नमिल्ने देखिन्छ ।

२.३ त्रुटिविश्लेषणका पद्धति तथा प्रक्रिया

त्रुटि विश्लेषण गर्न निश्चित प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ । यसलाई व्यवस्थित रूपमा उपयोग गर्न विभिन्न किसिमका त्रुटि विश्लेषणका पद्धतिहरू अपनाउन सकिन्छ । यसका लागि खास गरी दुई किसिमका पद्धतिहरू अँगाल्न सकिन्छ ।

क) पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति

विद्यार्थीबाट हुने गरेका त्रुटिहरू भाषा, व्याकरणगत कुन कुन कोटिका हुन् छुट्याई विश्लेषण गर्ने पद्धति पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति हो । यस कोटिअन्तर्गत सर्वप्रथम विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू के-कस्ता भाषा व्याकरणगत कोटिअन्तर्गत हुन सक्छन् भनी अनुमान गरिन्छ । त्यसपछि विद्यार्थीहरूले गरेको खास अभिव्यक्तिहरूलाई लिई तिनको अध्ययन गरेर प्राप्त भएका त्रुटिहरूको सङ्कलन गरी मूल्याङ्कन र विश्लेषण गर्नु पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धतिको उद्देश्य हो ।

ख) पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति

खास अभिव्यक्तिलाई उदाहरण मानेर त्रुटिको प्रकृति हेरी आवश्यकता अनुसार विश्लेषण गर्ने प्रक्रियालाई पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति भनिन्छ । यसमा कुनै खास अवधिसम्म शिक्षकले कुनै निर्दिष्ट पाठ्यांशको शिक्षण गरेपछि विद्यार्थीहरूलाई उपलब्ध

गराइएका प्रश्नका आधारमा उनीहरूबाट कुनै खास अभिव्यक्तिको अपेक्षा गरिन्छ। त्यसपछि विद्यार्थीका लिखित वा मौखिक अभिव्यक्ति प्राप्त भएपछि उनीहरूले गरेका प्रगतिको आकलन गरिन्छ। यस किसिमको कार्यपश्चात् त्रुटिको प्रकृति हेरी त्यसको सङ्कलन, पहिचान, छनौट र वर्गीकरण गर्ने काम गरिन्छ (अधिकारी, २०६५ : १४९)।

यसरी त्रुटि विश्लेषण विभिन्न ढङ्गले गर्न सकिन्छ, तापनि प्रक्रियागत ढङ्गले मूलतः

त्रुटिविश्लेषण गर्ने प्रक्रिया निम्नलिखित छन् :

२.३.१ त्रुटिको पहिचान

त्रुटि विश्लेषणका लागि सर्वप्रथम विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने मौखिक वा लिखित अभिव्यक्तिहरूको अध्ययन गरेर त्रुटिहरूको टिपोट गर्नुपर्दछ। यसो गर्दा लक्ष्य भाषामा उक्त प्रयोगहरू के-कति स्वीकार्य वा अस्वीकार्य छन् त्यसको पनि ख्याल गर्नुपर्दछ। कुनै गल्ती वास्तविक त्रुटि हो वा होइन भन्ने जान्नका लागि उक्त प्रयोग एक वा विभिन्न विद्यार्थीका अभिव्यक्तिहरूमा उस्तै रूपमा आवृत्त भएको छ, छैन त्यसतर्फ पनि ध्यान दिनुपर्दछ। जब कुनै विद्यार्थीको लेखाइमा त्यही प्रयोग कतै त्रुटिका रूपमा र कतै ठीक रूपमा प्रयोग भएको छ भने त्यसलाई सामान्य गल्ती मात्र मान्न हुन्न तर प्रयोगको बढी सङ्ख्या त्रुटिका रूपमा र एक दुई ठाउँमा मात्र त्रुटिविहिन रहेमा त्यसलाई त्रुटिका कोटिमा राख्नुपर्दछ। कुनै प्रयोग त्रुटिपूर्ण र कुनै त्रुटिविहिन दुवै रूपमा भेटियो भने त्यो विद्यार्थीको अन्योलको स्थिति भनी बुझ्नुपर्दछ। यसरी त्रुटिको पहिचान गर्दा सामान्य गल्ती प्रयोगहरू असावधानीगत मात्र हुन् कि तिनमा के-कति नियमित छ, आदि विभिन्न कुराको विचार गर्न आवश्यक हुन्छ।

२.३.२ त्रुटिको वर्गीकरण

त्रुटिको वर्गीकरण गर्दा सबै त्रुटिहरूलाई विविध आधारबाट सूचीबद्ध गरी वर्गीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। त्रुटिहरूको वर्गीकरणका लागि विकासशीलता, भाषाकोटि, स्रोत, गम्भीरता, अव्यवस्थित, वर्णविन्यासगत, व्याकरणगत, अर्थतात्विक, शब्दभण्डारगत, शैलीगत, भाषान्तरित, अन्तरभाषिक आदि कुन रूपमा भएको छ, भनी त्रुटिको वर्गीकरण गर्नुपर्दछ।

२.३.३ त्रुटिको वर्णन /व्याख्या विश्लेषण

त्रुटिको पहिचान र वर्गीकरणपछि विश्लेषण गर्नुपर्दछ । विश्लेषण गर्दा त्रुटिको प्रकृति छुट्याउने आधार, त्रुटिको व्यवस्थित वा नियमितता, विद्यार्थिहरूका अभिव्यक्तिमा रहने त्रुटिका कारण र तिनको खोजपूर्ण वर्णन-विवरण आदिको व्याख्या-विश्लेषण गर्ने काम हुन्छ । यसमा त्रुटि हुनाका कारणहरूमा पहिलो भाषा, पाठ्यसामाग्री अनुपयुक्तता, शिक्षण वा अभ्यासको कमी आदि कुरातर्फ विचार गर्न सकिन्छ । यसमा त्रुटिको स्पष्टता वा अस्पष्टता, लक्ष्य भाषाको व्यवस्थित सम्बद्ध वा मातृभाषाको व्यवस्थासित सम्बद्ध त्रुटि आदिको छानबिन गरिन्छ । यसरी आवश्यकता अनुसार विभिन्न आधारमा त्रुटिको विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

२.३.४ त्रुटिको निराकरण

त्रुटिको पहिचान, वर्गीकरण र विश्लेषण भएपछि त्रुटि निराकरण गर्नतर्फ लाग्नुपर्दछ । त्रुटि विश्लेषण गरेर मात्र त्यसको उपयोग भएन भने त्यसको कुनै महत्त्व रहन्न तसर्थ त्रुटिविश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षलाई उपयोग गर्नु आवश्यक हुन्छ । त्यसका लागि त्रुटि निराकरण गर्ने उपाय र विधिको प्रयोग गर्नु-गराउनु आवश्यक हुन्छ ।

२.४ सारांश

त्रुटि विश्लेषण र भाषा शिक्षण बीच नड र मासुको जस्तो घनिष्ट सम्बन्ध छ । कुनै एकको अभावमा पनि शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया अधुरो र अपूरो रहन्छ । त्रुटिविश्लेषणले त्रुटिहरूलाई सिकाइको कमजोरी मान्ने परम्परागत धारणालाई अस्वीकार गरी त्रुटिलाई भाषा सिकाउने सहज, अवश्यम्भावी र अभिन्न अङ्ग मान्दछ । भाषाशिक्षणका क्रममा देखिने त्रुटिहरू धेरै किसिमका हुन्छन् ।

सर्वप्रथम विद्यार्थीहरूले प्रयोग गरेका मौखिक र लिखित अभिव्यक्तिहरूको अध्ययन गरी तिनमा देखिएका त्रुटिहरू के-कस्ता हुन सक्छन् ? तिनीहरूको टिपोट गरी त्रुटिको पहिचान गरिसकेपछि ती त्रुटिहरू कस्ता प्रकृतिका त्रुटि हुन् भनी वर्गीकरण गर्नुपर्दछ । त्रुटिको पहिचान र वर्गीकरणपश्चात् त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण गर्नुपर्दछ । अन्त्यमा त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा तिनको निराकरण वा समाधानका उपायहरू अपनाउनु वाञ्छनीय हुन्छ ।

परिच्छेद : तिन

शोध विधि तथा अध्ययन प्रक्रिया

३.१ शोध विधि

प्रस्तुत अनुसन्धानका क्रममा प्रथमतः अनुसन्धेय विषयवस्तुसँग सम्बन्धित पक्षहरूका बारेमा निश्चित प्रश्नावली तयार पारी अन्तर्क्रिया गरिएको छ। आवश्यक परेका अवस्थामा शोधपत्र, पत्रपत्रिकाहरूलाई पनि सामग्री सङ्कलनका लागि स्रोत बनाइएको छ। शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा आइपर्ने समस्याहरूको समाधानार्थ आवश्यकता अनुसार भाषाका विभिन्न विधि अपनाइए पनि मूलतः आगनात्मक विधि अपनाएको छ।

३.१.१ अध्ययनको ढाँचा

अनुसन्धान एक औपचारिक र व्यवस्थित अध्ययन कार्य हो। अनुसन्धानमा विधि वा पद्धतिलाई अवलम्बन गरी उद्देश्यसम्म पुग्ने गरिन्छ। यो ज्ञानार्जनको माध्यम वा प्रक्रिया हो। उद्देश्यसम्म पुग्नका लागि गरिने अध्ययन व्यवस्थित हुनु आवश्यक हुन्छ। अनुसन्धानका विविध विषय र क्षेत्रहरूमध्ये भाषिक अनुसन्धान पनि एउटा महत्वपूर्ण क्षेत्र हो। भाषिक क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्दा सामग्रीको सङ्कलन, सामग्रीको सत्यापन, वर्गीकरण, विश्लेषण र व्याख्या, सामग्रीको तुलना र मूल्याङ्कन गरी निष्कर्षसम्म पुगी सिद्धान्त प्रतिपादन गर्ने काम गरिन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६८ : २५)।

३.१.२ जनङ्ख्या र नमुना/अध्ययनको क्षेत्र

अनुसन्धानका लागि लिइएको जनसङ्ख्याबाट छानिएको अंशलाई नमुना भनिन्छ। अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा सम्पूर्ण सामग्रीबाट छानिएको अंश नै नमुना छनोट हो। अनुसन्धानका लागि शीर्षक र समस्या छनोट गरिसकेपछि अनुसन्धानको क्षेत्र निर्धारण हुन्छ। अनुसन्धानको क्षेत्रभित्र पर्ने सम्पूर्ण जनसङ्ख्याबाट अंश छान्ने र तिनलाई नै सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको प्रतिनिधि मानेर अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य अनुसन्धानभित्र गरिन्छ। अनुसन्धान शीर्षकसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई लिँदा समय, श्रम र खर्चका कोणबाट त्यो सम्भव हुँदैन

। यसर्थ सम्पूर्ण जनसङ्ख्याबाट केहीलाई छानेर नमुनाका रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । एउटा भागबाट सम्पूर्ण सामग्रीबारे ज्ञान गराउनु छनोट पद्धति हो । त्यसैले सम्पूर्ण सामग्रीबाट एक अंश लिई सम्पूर्ण सामग्रीबारे ज्ञान गराउने प्रक्रियालाई नमुना छनोट पद्धति भनिन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६८ : ६१) ।

३.१.३ नमुना छनोट प्रक्रिया

व्यक्तिको स्वविवेकमा नभई संयोग वा सम्भावनाका आधारमा नमुना सामग्रीको छनोट गरिने प्रक्रियालाई नमुना छनोट प्रक्रिया भनिन्छ । सामग्रीका सबै विशेषताहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी प्रत्येक सामग्रीको अथवा सामग्रीका एकाइको छनोट हुने समान अवसर भएको नमुना छनोट पद्धति नै यादृच्छिक नमुना छनोट प्रक्रिया हो । त्यसै गरी सामग्रीको सबै एकाइहरूको क्रमबद्ध ढाँचाको सूची बनाइ कति एकाइ चयन गर्ने भन्ने निश्चित गरी नमुना छनोट गर्ने प्रक्रिया क्रमबद्ध नमुना छनोट प्रक्रिया हो । जनसङ्ख्या वा सामग्रीलाई उमेर, धर्म, जात, थर, लिङ्ग, भाषा, आयु आदि विशेषतायुक्त विभिन्न स्तर वा वर्गमा विभाजन गरी सजातीय वर्गबाट नमुना छनोट गरिने विधि वर्गबद्ध नमुना छनोट प्रक्रिया हो । सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको प्रत्येक एकाइलाई नमुनाका रूपमा छान्ने सम्भावना नहुने नमुना छनोट पद्धतिलाई असम्भाव्य नमुना छनोट प्रक्रिया पनि भनिन्छ (भण्डारी र अन्य, २०५८ : ६२-६३) ।

३.१.४ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलनका उपकरणहरू र सामग्री निर्माण

क) प्रश्नावली

भाषिक अनुसन्धानमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने विभिन्न विधिहरूमध्ये प्रश्नावली पनि एक हो । अनुसन्धानको प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत पर्ने प्रश्नावलीलाई नमुना व्यक्ति वा स्रोत व्यक्ति समक्ष प्रस्तुत गरिन्छ । हुलाक मार्फत पठाएर अथवा अनुसन्धाता स्वयं स्रोतव्यक्ति समक्ष पुगेर भर्न लगाइने फाराम नै प्रश्नावली हो । यसमा अनुसन्धानसँग सम्बन्धित तथ्य सङ्कलनका लागि विभिन्न प्रश्नहरू सोधिएको हुन्छ (भण्डारी र अन्य, २०५८ : ६४) ।

ख) अन्तर्वार्ता

कुनै व्यक्तिको विचार वा दृष्टिकोण बुझ्न आफसमा गरिने विशेष कुराकानी वा संवाद अन्तर्वार्ता हो । अनुसन्धानका क्षेत्रमा अनुसन्धाता र स्रोत व्यक्तिबीचको कुराकानी नै

अन्तर्वार्ता हो । भाषिक अनुसन्धानका क्षेत्रमा सामग्री सङ्कलन गर्ने कार्यमा अन्तर्वार्ताको सर्वोपरी स्थान छ । स्रोत व्यक्तिबाट आवश्यक पर्ने सूचना सङ्कलन गर्ने सरल र सर्वाधिक प्रचलित विधि नै अन्तर्वार्ता हो (भण्डारी र अन्य, २०५८ : ६९)।

ग) मतावली र यसको प्रयोग

कुनै समस्याको अध्ययन विश्लेषणका लागि सम्बन्धित व्यक्तिहरूबाट लिइने मत वा राय नै मतावली हो । मानिसका विचार, धारणा र अनुभवलाई बुझ्नका लागि मतावलीको प्रयोग गरिन्छ (भण्डारी र अन्य, २०५८ : ६९)।

घ) अवलोकन

कुनै स्थान, वस्तु, घटना वा विषयलाई सरसर्ती हेर्ने कामलाई अवलोकन भनिन्छ । यसको अर्थ निरीक्षण गर्नु वा कुनै पनि कुरालाई ध्यानपूर्वक मस्तिष्कमा राख्नु भन्ने बुझिन्छ (भण्डारी र अन्य, २०५८ : ७३) ।

३.१.५ तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण प्रक्रिया

अनुसन्धानमा शुद्धता, स्पष्टता, वैधता र विश्वसनीयता ल्याउनका लागि उपकरणहरूको मानकीकरण आवश्यक हुन्छ । उपकरणहरू परिष्कृत र मानक हुन सके भने मात्र अनुसन्धानको अभीष्ट पूरा हुन सक्छ । यसर्थ अनुसन्धानमा प्रयोग हुने यस्ता उपकरणहरू परिष्कृत, स्तरयुक्त र विश्वसनीय छन् छैनन् भन्ने कुराको निक्कै गर्नुपर्छ । मानकीकरण नगरिएका उपकरणहरूलाई लक्ष्य स्रोत अर्थात् फाराम भर्ने मानिसले बुझ्न सकेन् भने त भन् त्यसले नकारात्मक असर समेत पार्न सक्छ ।

अनुसन्धाताले अनुसन्धान गर्न चाहेको विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित उपकरण निर्माण गर्नुपर्छ । अनुसन्धानले निर्माण गरेका उपकरणलाई आफैले हेरेर दोहोर्‍याइ/तेहर्‍याइ परिष्कार गर्नुपर्छ । शोध निर्देशक एवम् विषय विशेषज्ञबाट सरसल्लाह र सुझाव सङ्कलन गरी त्यसै अनुसार उपकरणको परिष्कार एवम् परिमार्जन गर्नुपर्दछ । निर्मित उपकरणलाई सम्बन्धित क्षेत्रमा गई पूर्व परीक्षण गर्नुपर्दछ । पूर्व परीक्षणबाट प्राप्त सामग्रीको अध्ययन विश्लेषण पश्चात् तिनीहरूलाई संशोधन गर्नुपर्छ ।

यसप्रकार अनुसन्धानमा प्रयोग गरिने उपकरणहरू जति मानक र स्तरीय त्यति नै वास्तविक तथ्याङ्क सङ्कलन हुन्छ । वास्तविक तथ्याङ्कको विश्लेषण गरी निकालिएको निष्कर्ष विश्वसनीय र सत्य हुन सक्ने भएकाले तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि प्रयोग गरिने उपकरणको मानकीकरण आवश्यक हुन्छ ।

३.२ ह्रस्व र दीर्घसम्बन्धी नियम

ह्रस्व र दीर्घ भन्नाले लेख्य भाषामा प्रयोग गरिने मात्रा ह्रस्व इकार-उकार र दीर्घ-इकार र ऊकारहरू हुन् । यिनीहरूलाई ठिकठिक किसिमले प्रयोग गरी भाषागत अशुद्धिलाई हटाउने काम गरिन्छ तर माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले बढी मात्रामा ह्रस्वदीर्घमा गल्ती गर्दछन् । स्थानका आधारमा हेर्दा ह्रस्वदीर्घको प्रयोग पनि पदादिमा, पद मध्यमा र पदान्तमा गरी तीन ठाउँमा हुन्छ ।

३.२.१ ह्रस्वसम्बन्धी नियम

३.२.१.१ शब्दादिमा ह्रस्व

तद्भव र आगन्तुक नाम सबै व्युत्पन्न शब्दहरू, सबै धातु/ क्रियापदहरू, सबै अव्ययहरू, अनुकरणात्मक शब्दहरूका शब्दादिमा ह्रस्व हुन्छ ।

३.२.१.२ शब्द मध्यमा ह्रस्व

मूल नाम, विशेषण, समापक र असमापक क्रिया, अव्यय, व्युत्पन्न शब्दहरूका मध्यमा ह्रस्व हुन्छ ।

३.२.१.३ शब्दान्तमा ह्रस्व

पुलिङ्गी नाम, उकारान्त निर्जीव नाम, अव्यय, इक, इत, इया, इम जस्ता प्रत्यय लागेका शब्दका अन्त्यमा ह्रस्व हुन्छ ।

३.२.२ दीर्घसम्बन्धी नियम

३.२.२.१ शब्दादिमा दीर्घ

व्यञ्जन लोप भएका विशेषण शब्द र केही तत्सम शब्दका शब्दादिमा दीर्घ हुन्छ ।

३.२.२.२ शब्दमध्यमा दीर्घ

इच्छार्थक क्रियापदहरू, ईय, ईन, अनीय जस्ता प्रत्यय लागेका शब्द र केही तत्सम शब्दहरूका मध्यमा दीर्घ हुन्छ ।

३.२.२.३ शब्दान्तमा दीर्घ

स्त्रीलिङ्ग शब्द, सबै सङ्ख्यावाचक शब्द, स्त्रीलिङ्ग क्रियापद, विशेषण शब्द, जाति, पेसा, थर बुझाउने शब्द, ली, ई जस्ता प्रत्यय लागेका शब्द, ठाउँ, नदी बुझाउने नाम, विशेषणबाट बनेका भाववाची नाम, स्नेहवाची नाम जस्ता शब्दका अन्त्यमा दीर्घ हुन्छ ।

३.२.३ 'श', 'ष' र 'स' को प्रयोग

३.२.३.१ 'श' को प्रयोग

संस्कृतका तत्सम शब्दमा, विसर्ग सन्धिको प्रयोग हुने स्थानमा, 'ऋ', 'च', र 'ल' वर्णसँग आउँदा 'स' र 'ष' भन्दा अगाडि आउने शब्दहरूमा 'श' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.३.२ 'ष' को प्रयोग

नेपाली भाषामा प्रयुक्त तत्सम शब्दमा, 'क', 'प', 'फ' र 'म' सँग जोडिएर आउँदा र ट ठ 'ड', 'ढ', 'ण' वर्णका अगाडि 'ष' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.३.३ 'स' को प्रयोग

ठेट नेपाली शब्दमा, तद्भव शब्दमा र तत्सम शब्दका सुरुमा, बीचमा र अन्त्यमा 'स' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.४ 'ब', 'व' र 'ओ' को प्रयोग

३.२.४.१ 'ब' को प्रयोग

'ब' उच्चारण हुने सबै तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूमा 'ब' का अगाडि 'म' को उच्चारण हुँदा, केही सङ्ख्यावाचक शब्दमा, बद् 'वे' उपसर्ग लागि बनेका शब्दमा 'ब' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.४.२ 'व' को प्रयोग

नेपालीमा 'व' उच्चारण हुने शब्द 'वान्', 'वती', 'विद्' मा टुङ्गिने शब्द एवम् 'व्य' आएका शब्दका साथै 'सम्' उपसर्गपछि 'व' र केही 'ब' उच्चारण भएर पछि 'व' लेखिने शब्दमा 'व' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.४.३ 'ओ' को प्रयोग

'ब' र 'व' सम्बन्धी नेपालीमा धेरै शब्दहरू भए पनि केही तद्भव र आगन्तुक शब्द, केही क्रियापद र केही तत्सम शब्दहरूमा भने ओ नै लेख्ने चलन छ ।

३.२.५ 'ए', 'य' र 'ये' को प्रयोग

३.२.५.१ 'ए' को प्रयोग

केही सङ्ख्यावाचक शब्दमा र भूतकालिक क्रियामा 'ए' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.५.२ 'य' को प्रयोग

'य' बाट बनेका सर्वनाम, व्युत्पन्न शब्द, केही आगन्तुक शब्द र केही तत्सम शब्दमा 'य' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.५.३ 'ये' को प्रयोग

केही शब्द जस्तै : अन्त्येष्टि, ज्येष्ठ, ध्येय, प्रत्येक, अध्येता आदि शब्दहरूमा 'ये' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.६ 'ऋ' र 'रि' को प्रयोग

३.२.६.१ 'ऋ' को प्रयोग

संस्कृतका तत्सम शब्दमा मात्र 'ऋ' को प्रयोग हुन्छ ।

३.२.६.२ 'रि' को प्रयोग

तद्भव र आगन्तुक शब्दमा 'रि' को प्रयोग गरिनुका साथै केही तत्सम शब्दमा पनि 'रि' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.७ 'क्ष', 'क्षे' र 'छे' को प्रयोग

'क्ष', 'क्षे' र 'क्ष्य' को प्रयोग तत्सम शब्दमा हुन्छ ।

३.२.७.१ 'छे' को प्रयोग

'छे' को प्रयोग तद्भव र आगन्तुक शब्दमा गरिन्छ ।

३.२.८ 'ग्या' र 'ग्यँ'/'ज्ञ' को प्रयोग

'ग्या' र 'ग्यँ' को प्रयोग तद्भव र आगन्तुक शब्दमा गरिन्छ भने तत्सम शब्दमा 'ज्ञ' को प्रयोग गरिन्छ ।

३.३ चन्द्रबिन्दु र शीरबिन्दुको प्रयोग

चन्द्रबिन्दुले नाकेस्वरलाई बुझाउँछ भने शीरबिन्दुले पञ्चम वर्णलाई बुझाउँछ :

- क) तद्भव र आगन्तुक शब्दमा आउने अनुनासिक स्वरलाई उच्चारण अनुसार नै चन्द्रबिन्दु लेख्ने तर डिकोमाथि आउने मात्रा र रेफयुक्त अवस्थामा भने शीरबिन्दुको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
- ख) आगन्तुक र तद्भव शब्दमा रहेको पञ्चम वर्णलाई उच्चारण अनुसार ङ, न, म लेख्नु पर्छ ।
- ग) संस्कृत तत्सम शब्दमा आएको पञ्चमवर्णलाई पञ्चमवर्णभन्दा परवर्ती र स्पर्शवर्ण ('क' देखि 'म' सम्मका) भए सो वर्णको स्ववर्गीय पञ्चवर्ण लेख्नु पर्छ ।

३.४ हलन्त र अजन्तको प्रयोग

३.४.१ हलन्तको प्रयोग

शब्दको अन्त्यमा स्वर नभएको वर्णको खुट्टा काट्नुलाई हलन्त भनिन्छ । तत्सम शब्द र अन्त्यमा वान्, मान्, वत् प्रयोगका शब्दमा हलन्तको प्रयोग गरिन्छ ।

३.४.२ अजन्तको प्रयोग

शब्दको अन्त्यमा स्वर भएको शब्दलाई अजन्त भनिन्छ । अव्यय शब्द, आज्ञार्थक शब्द र संरचनावाचक शब्दमा अजन्तको प्रयोग गरिन्छ ।

३.५ पदयोग र पद वियोग

पदयोग भनेको लेख्य भाषामा शब्दलाई जोडेर लेख्ने प्रक्रिया हो भने पद वियोग भनेको शब्दलाई नजोडी छुट्याएर लेख्ने प्रक्रिया हो ।

३.५.१ पदयोग हुने अवस्था

उपसर्ग, प्रत्यय, केही समास भएर बनेका शब्द, अकरण बनाउने न, केही अव्यय शब्दहरू र व्यक्तिका नामको पछाडिपट्टि आउने शब्दलाई जोडेर लेख्नुपर्दछ ।

३.५.२ पद वियोग हुने अवस्था

वाक्यका प्रत्येक शब्दहरू, विभक्तिभन्दा पछि आउने विभक्ति वा नामयोगी, निपातहरू, विभाजक 'न' साथै संयुक्त क्रियाका बीचमा निपात आएमा र क्रियापदले अपूर्ण, पूर्ण र अज्ञात पक्ष जनउँदा पदहरू वियोग हुन्छन् ।

३.६ लेख्य चिह्नको प्रयोग

नेपाली लेखनमा वर्णविन्यासका अतिरिक्त लेख्य चिह्नहरूको पनि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण स्थान छ । शुद्ध र स्तरीय भाषिक प्रयोगका लागि यस्ता लेख्य चिह्नहरू वर्ण जत्तिकै अनिवार्य ठानिन्छन् किनभने लेखाइ र बोलाइमा यिनको अर्थभेदक मूल्य रहेको हुन्छ । लेख्य चिह्नको सही प्रयोग नभएमा अर्थको अनर्थ लाग्ने गर्दछ । गति, यति मिलाएर वाचन गर्न यिनले मुख्य रूपमा भूमिका खेल्दछन् तसर्थ विद्यार्थीहरूलाई कस्तो ठाउँमा कुन चिह्नको प्रयोग गर्ने भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट पार्न सकिएमा स्तरीय भाषिक प्रयोग हुन सक्दछ ।

३.६.१ अल्पविराम चिह्न

छोटो अडानलाई अल्पविराम वा पादविराम पनि भनिन्छ । अल्पविराम चिह्नले कम समय रोकिनुपर्ने वा थोरै समय विश्राम लिनुपर्ने कुरालाई बुझाउँछ । सामान्यतः यो चिह्नको प्रयोग पद, पदावली र उपवाक्यको संयोजन गर्नका लागि गरिन्छ ।

३.६.२ अर्धविराम चिह्न

आधा अडानलाई अर्धविराम भनिन्छ । अल्पविरामभन्दा अलि बढी समय र पूर्णविरामभन्दा कम समय लिने र अन्तिम वाक्यले समर्थनमा आउने उपवाक्यको पछाडि, विरोधी भावना प्रकट

गर्नुपर्ने भएमा अर्धविरामको प्रयोग गर्ने चलन आइसकेको देखिन्छ, त्यसैले यसको प्रयोग गौण हुँदै गएको पाइन्छ ।

३.६.३ प्रश्नवाचक चिह्न

प्रश्नवाचक वाक्यका अन्त्यमा प्रश्नवाचक चिह्न लाग्ने भए तापनि प्रश्नवाचक वाक्य उपवाक्यका रूपमा आएको भए प्रश्नवाचक चिह्न लाग्दैन अर्थात् प्रश्न जनाए पनि आज्ञार्थक वाक्यमा भने यसको प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.४ उद्गार चिह्न

उद्गार चिह्नलाई विस्मय चिह्न, आश्चर्य चिह्न, विस्मयादिबोधक चिह्न पनि भनिन्छ । यसको प्रयोग विस्मय जनाउने वाक्यको पुछारमा गरिन्छ । यसले पनि वाक्य समाप्त भएको जनाउँछ । हर्ष, विस्मात, घृणा, आश्चर्य आदिको भाव प्रकट गर्दा र सम्बोधनमा पनि यसको प्रयोग हुन्छ ।

३.६.५ उद्धरण चिह्न

उद्धरण चिह्न विशेष किसिमको भनाइमा, कसैको भनाइलाई उद्धृत गर्दा, कुनै महत्त्वपूर्ण पद, पदावली र वाक्यांशहरूलाई विशेष महत्त्व दिएर अलग्याउँदा वा प्रस्ट्याउँदा पनि प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.६ निर्देश चिह्न

निर्देश चिह्नलाई सापेक्ष विराम वा निर्देशक चिह्न पनि भनिन्छ । वाक्यमा भनिएका कुरा स्पष्ट पार्न, उदाहरण दिनुपर्दा र कुनै कुराको सूचना दिन यस चिह्नको प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.७ योजक चिह्न

दुईओटा शब्दलाई जोड्दा, एक हरफमा कुनै शब्द नअटाएर अर्को हरफमा लैजाँदा योजक चिह्न प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.८ कोष्ठक चिह्न

अर्थ स्पष्ट पार्न, संवाद, मनोवाद, आदिमा अभिनयको सङ्केत गर्न वा परिवेश बुझाउन तथा सङ्ख्या बुझाउनका लागि कोष्ठकको प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.९ तिर्यक् चिह्न

कुनै पनि शब्दको विकल्पमा अर्को शब्द जनाउनु पर्दा तिर्यक् चिह्नको प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.१० सङ्क्षेप चिह्न

कुनै पनि शब्दलाई छोटकरीमा लेख्नुपर्दा शब्दको पहिलो अक्षरपछाडि सङ्क्षेप चिह्नको प्रयोग गरिन्छ ।

परिच्छेद : चार

व्याख्या विश्लेषण

४.१ परिचय

वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित छ । भाषाका लेख्य/कथ्य/उच्चार्य/श्रव्य दुई भेदमध्ये लेख्य भेदभन्दा कथ्य /उच्चार्य/श्रव्य रूप नै प्रधान देखिए तापनि लेख्य भाषालाई लिपि वा लेख्य चिह्नका रूपमा ग्रहण गरिन्छ । समानध्वनि समूहलाई प्रतिनिधित्व गर्ने भाषाको सबैभन्दा सानो एकाइलाई वर्ण भनिन्छ र यसले शब्दमा रहेर अर्थमा भिन्नता ल्याउँछ ।

भाषा विचार विनिमयको प्रमुख साधन हो । भाषा मानवीय अनुभव र विचारको अभिव्यक्ति पनि हो त्यसैले अनुभव र विचारलाई जति प्रभावकारी रूपमा व्यक्त गर्न सक्यो त्यति नै अरूका लागि महत्त्वपूर्ण हुन जान्छ । शुद्ध, परिष्कृत, सौन्दर्यपूर्ण, अभिव्यक्तिले अरूलाई सहजै प्रभावित तुल्याउँछ । वास्तवमा सुस्पष्ट, परिष्कृत र लालित्यमय अभिव्यक्तिका लागि शुद्ध, स्तरीय र मानक भाषाको प्रयोग आवश्यक हुन्छ ।

कथ्य भाषाको आफ्नै प्रकारको मौखिक परम्परा हुन्छ । त्यस्तै लेख्य भाषाको पनि आफ्नै प्रकारको शैली र परम्परा रहेको हुन्छ । लेख्य भाषालाई कथ्य भाषाकै आत्ममूल्याङ्कन मानिने भए तापनि लेख्य भाषाले आफ्नै भिन्न विशेषता अँगालेको हुन्छ । लेख्य भाषाका तिनै भिन्न विशेषताहरूमध्ये एउटा महत्त्वपूर्ण विशेषता वर्णविन्यास हो अर्थात् नियमबद्ध रूपमा वर्णहरूको रखाइलाई वर्णविन्यास भनिन्छ । वर्णविन्यासलाई आफ्नै शब्दमा लिपिविन्यास वा हिज्जे पनि भन्ने गरिन्छ । वर्णविन्यासभित्र वर्णहरूका अतिरिक्त मात्रा, संयुक्तता, पदयोग-पद वियोग, शीरबिन्दु, चन्द्रबिन्दु, हलन्त, अजन्त, पञ्चम वर्णको प्रयोग, लेख्यचिह्नको प्रयोग, ह्रस्वदीर्घको प्रयोगलाई राखिएको छ ।

भाषा शिक्षणका क्रममा भाषालाई मौखिक र लिखित रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ भने दैनिक व्यवहार चलाउन पनि प्रायः कथ्य भाषाका साथै लिखित भाषाको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । लिखित रूपमा वर्णहरूको रखाइक्रम नै वर्णविन्यास हो । वर्णहरूको रखाइक्रम अन्तर्गत मात्रा लागेका वर्ण तथा वर्णहरूको संयुक्त एवम् मिश्रित आबद्धताका साथै पदयोग र पद वियोगसम्बन्धी कुराहरूलाई सम्झनु पर्दछ । कुनै पनि भाषाको वर्ण विन्यास त्यस भाषाको लेख्य परम्परासँग सम्बन्धित हुन्छ । कथ्य भाषाको जस्तै लेख्य भाषाको पनि आफ्नै परम्परा हुन्छ । प्रायः कथ्य भाषाकै

प्रतिबिम्बन लेख्य भाषा हो तापनि कथ्यका भन्दा बेग्लै किसिमका विशेषताहरू लेख्य भाषाले अँगालेको हुन्छ। लेख्य भाषाले अँगालेका भिन्न विशेषताहरूमध्ये एउटा महत्वपूर्ण विशेषता वर्ण विन्यास पनि हो।

मात्रा लगायत भाषामा प्रयोग हुने वर्णहरू वर्ण विन्यासले तय गरेका निश्चित नियम र परिधिभन्दा बाहिर रहेर प्रयोग हुनुलाई वर्ण विन्यासको त्रुटि क्षेत्र भनिन्छ। यस्ता त्रुटिहरू कहाँबाट र कसरी हुन्छन् भन्ने कुरा पत्ता लगाई अभ्यास गर्ने गराउने गर्नाले उक्त त्रुटिमा कमी आउन सक्छ। यस अध्ययनका क्रममा मात्रा 'श', 'ष', 'स', 'य', 'ए', 'ब', 'व' र 'ओ', 'ऋ' र 'रि', 'क्ष' र 'छे' लगायत वाक्य गठन तथा पदयोग सम्बन्धमा चर्चा गरिएको छ।

४.२ सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयसम्बन्धी विवरणहरू

यस अध्ययनको प्रयोजनार्थ चितवन जिल्ला भरतपुर नगरपालिकामा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरू श्री कृष्णपुर माध्यमिक विद्यालय, शरदपुर उच्च माध्यामिक विद्यालय माध्यमिक विद्यालय, लक्ष्मी उच्च माध्यमिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयहरू स्टेप बाइ स्टेप, पोलाइ स्टार भृकुटी माध्यमिक विद्यालय, नारायणगढ, चितवनलाई नमूना सङ्कलनका लागि सुविधाजनक ढङ्गले छनोट गरिएको थियो। त्यहाँ कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई कथा र निबन्ध लेखनका निम्ति शीर्षक दिएर कुनै एकमा मौलिक अभिव्यक्ति दिन वा लेख्न लगाइएको थियो। त्यसका लागि प्रत्येकलाई ४५ मिनेटको समय सीमा तोकिएको थियो।

यसरी व्यवस्थित तरिकाले नमूना सङ्कलन कार्य गरिए पनि केही विद्यार्थीहरूले भने आधा जति मात्र शब्द लेखेका अरू छाडेको स्थिति छ। विद्यार्थीहरूले लेखेका शब्दहरूको सङ्कलन र वर्गीकरण गरी तिनले गरेका त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण गर्ने कार्य यहाँ गरिएको छ।

४.३ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले निदिष्ट शुद्ध शब्दहरूको लेखनमा गरेका त्रुटिहरू

यस उपशीर्षकअन्तर्गत भन्डै २०० शब्द सूची टाइप गरिएको शब्द सूचीपत्रबाट विद्यार्थीहरूलाई श्रुतिलेखन गराई सही शब्द लेख्न लगाइएको थियो। विद्यार्थीहरूले सही शब्द लेख्न नसकी अशुद्ध रूप लेखेको अवस्था पनि देखापरेको छ।

४.४ त्रुटिको वर्गीकरण

विद्यार्थीहरूलाई ठीक शब्द लेख्नका लागि वर्णविन्याससँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रका शब्दहरू सुनेर लेख्न लगाइएको थियो । त्रुटि विश्लेषणको प्रक्रियाअनुसार त्रुटिको सङ्कलनपछि वर्गीकरण आवश्यक हुन्छ । सङ्कलित शब्दहरूको वर्गीकरण गरिएको छ ।

४.४.१ ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण

नेपाली भाषाको वर्णविन्यास सम्बन्धी सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिमध्ये ह्रस्वदीर्घ (मात्रा) सम्बन्धी त्रुटि प्रमुख त्रुटिक्षेत्र रहेको हो । साधारण तथा बाइमात्रा र तर्कुले लागेका छोटो उच्चारण हुने वर्णलाई ह्रस्व भनिन्छ भने दाहिने र बर्धने मात्रा लागेका लामो समयसम्म उच्चारण हुने वर्णलाई दीर्घ भनिन्छ । विद्यार्थीहरूले ह्रस्व दीर्घका मात्राको प्रयोग गर्दा वास्ता नगरी आदि, मध्य र अन्त्यमा ह्रस्व हुने ठाउँमा दीर्घ र दीर्घ हुने ठाउँमा ह्रस्व प्रयोग गरी शुद्धीकरणमा मात्र नभई शब्दको अर्थमा समेत अन्याय पारेको देखिन्छ । भाषाको अनुपयुक्त प्रयोगले उच्चारणगत फरक त्यति नदेखिए तापनि लेखन कार्यमा भने वर्णविन्यास त्रुटि हुन गएको देखिन्छ । ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी भिन्नतालाई निम्नलिखित तालिकामा विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका सङ्ख्या - १

किसिम	ह्रस्व		दीर्घ	
	बाइमात्र	तर्कुले	दानिा	बर्धने
उच्चारण				
सङ्केत	इ/ि	उ/ु	ई/ी	ऊ/ू
	कि	कु	की	कू
	खि	खु	खी	खू

माथिको उल्लिखित ह्रस्व र दीर्घ सम्बन्धी चिह्नहरूको प्रयोगमा विद्यार्थीहरूले लिखित अभिव्यक्ति दिँदा प्रशस्त ठाउँमा त्रुटि गरेको पाइन्छ । यस तहमा विद्यार्थीहरूले शब्दको आदि, मध्य र अन्यमा ह्रस्वदीर्घसम्बन्धी के-कति कहाँ त्रुटि गरेका छन् भनेर चितवन जिल्ला भरतपुर नगरपालिकाका तिन सामुदायिक र तिन संस्थागत विद्यालयका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमध्ये १०/१० जनालाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । यसकार्यमा श्रुति लेखन मार्फत क्षमताको जाँच गरी पहिचान गर्ने प्रयास गरिएको

छ । वर्णविन्यासको क्षेत्रमध्ये कुन क्षेत्रमा कति प्रतिशत ठीक बेठीक छन् भन्ने कुराको समेत यसमा विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका सङ्ख्या - २

त्रुटि भएका शब्दहरू			त्रुटि रहित शब्दहरू		
दीयालो		घडि	दियालो		घडि
हीमाल		नदि	हिमाल		नदी
गीलास		पिपल	गिलास		पीपल
पीङ्		छाति	पीङ्		छाती
गीतार		सारी	गितार		सारी
पूतली	ऊखु	कुकुर	पुतली	उखु	कुकुर
मूला		स्याउ	मूला		स्याउ
मूरली		दूर्गापुजा	मुरली		दुर्गापूजा
पुर्वदूत,	मुर्ति,	मूली	पूर्वदुत,	मूर्ति,	मूली

४.४.२ शब्द मध्यमा त्रुटि भएका शब्दहरू

नेपाली भाषामा ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी आफ्नै किसिमका नियमहरू छन् । शब्दको आदिमा मात्र ह्रस्व दीर्घ लेखिने नभएर शब्दको मध्यभागमा पनि ह्रस्व र दीर्घ लेखिने शब्दहरू छन् । त्यस्ता शब्दहरूको प्रयोगकर्ता वा विद्यार्थीहरूले प्रशस्तै गल्ती गरेको देखिन्छ । शब्दको मध्यभागमा त्रुटि गरिने शब्दहरू विशेष गरी नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया र अन्यय शब्दहरू रहेका छन् । त्यस्ता त्रुटिहरूको पहिचान गरी विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

तालिका सङ्ख्या - ३

शुद्ध शब्दहरू	त्रुटि भएका शब्दहरू	शुद्ध शब्दहरू	त्रुटि भएका शब्दहरू
हामीले	हामिले	सहरिया	सहरीया
चालिसे	चालीसे	कुकुर	कुक्र
मानिस	मानीस	कमिलो	कमीलो
उनीले	उनिले	पहिलो	पहीले
माध्यामिक	माध्यामीक	आत्मीय	आत्मिय

समीप	समिप	शरीर	शरिर
धार्मिक	धार्मीक	प्रतीक्षा	प्रतिक्षा
केन्द्रित	केन्द्रीत	स्थानीय	स्थानिय
गम्भीर	गम्भिर	चरित्र	चरीत्र
मानसिक	मनसीक	कविता	कवीता

४.४.३ शब्दान्तमा त्रुटि भएका शब्दहरू

नेपाली भाषा शब्दहरूका शब्दादि र शब्दमध्यमा जसरी ह्रस्वदीर्घ दुवैथरि लेखेर त्रुटि गर्ने प्रवृत्ति देखिन्छ, त्यसैगरी शब्दान्तमा पनि ह्रस्व र दीर्घ सम्बन्धी शब्द प्रयोगमा पनि त्रुटि गरेको देखिन्छ । त्यस्ता त्रुटिहरू विशेषतः नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, र अव्यय जस्ता सबै वर्गका शब्दहरूमा पाइन्छन् ।

तालिका सङ्ख्या - ४

सहभागी	गृहिणी	ऋदि	सिलाई	दहि
कागति	पशू	कसरि	उनि	सूचि
जाती	मनू	शक्ति	तपाइ	तिमि

तालिका सङ्ख्या - ५

प्रिती	निती
--------	------

यसरी उक्त तालिकालाई अध्ययन गर्दा माध्यमिक तह कक्षा ९ नौ मा अध्ययनरत सामुदायिक र संस्थागत दुवैतर्फका विद्यार्थीहरूले भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी ह्रस्व दीर्घान्तर्गत शब्दादि शब्द मध्य र शब्दान्त सम्बन्धी त्रुटितर्फ ५४.०० प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

४.४.४ श/ष/स सम्बन्धी त्रुटिको विवरण

ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी त्रुटिहरूमा भैं श/ष/स मा पनि अव्यवस्थित प्रकारका त्रुटिहरू प्रशस्त देखिएका छन् । श/ष/स नेपालीमा अर्धभेदक वर्णन नभए पनि प्रयोग सन्दर्भलाई छुट्याउन विद्यार्थीहरू निकै अलमलमा परेको स्थिति देखिएको छ ।

तालिका सङ्ख्या - ६

अशुद्ध शब्दहरू	शुद्ध शब्दहरू
अभिसेक, शलाई, शहर, सङ्कर, सास्त्र, सिर्षक सरीर, शहयोग, शमिक्षा, शेप्स, षोसक, सडदर्शन, सडानन्द	अभिषेक, षटकोण, शिक्षण, सहर, पोशाक, षडानन्द, शङ्कर, शरीर, सहयोग, सधवा

उपर्युक्त तालिका अनुसार श/ष/स सम्बन्धी त्रुटि वर्णसम्बन्धी सबैभन्दा बढी मूर्धन्य ष को प्रयोगमा देखिन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि दन्त्य स को प्रयोगमा देखिन्छ र औसत त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ५२ प्रतिशत रहेका छन् भने शुद्ध लेख्ने विद्यार्थीहरूको प्रतिशत ४८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

४.४.५ ब/व सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण

नेपाली भाषामा प्रयुक्त कतिपय यस्ता शब्दहरू छन् जुन 'ब' बोलेर 'व' लेखिन्छन् भने कतिपय 'व' उच्चारण गरेर 'ब' लेखिन्छन् । यस्ता शब्दहरूको अन्तर छुट्याउनु एक कठिन कार्य हो । यिनीहरूलाई छुट्याउनका लागि उच्चारण स्थान पहिचान गर्नु नितान्त आवश्यक छ । 'ब' को उच्चारण स्थान ओठ हुन्छ भने 'व' को उच्चारण ओठ र दाँत दुवैबाट एकसाथ गरिन्छ । त्यसैले ओठबाट उच्चारण हुने अक्षर 'ब' को पेट चिरिन्छ भने ओठ र दाँतबाट उच्चारण हुने 'व' को पेट बरु त्यसको ठाउँमा कहिलेकाहीँ स्वरवर्ण 'ओ' लेख्नुपर्ने हुन्छ । यसको उच्चारण घाँटी र तालुबाट हुन्छ । यसरी कथ्य भाषामा 'ओ' कम रूपमा उच्चारित हुने भए पनि दुवैको लेख्य र कथ्यमा उच्चारण एउटै हुने भएकाले यस्ता ठाउँमा त्रुटि हुनु स्वाभाविक मानिन्छ ।

तालिका सङ्ख्या - ७

त्रुटि भएको	त्रुटि नभएको
वदाम, वयेली, विश्वास, विश्वेश्वर, विषय	बकाइनो, बल, बयर, बस, वकिल, विश्व, विवाह

माथिको तालिकामा विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिलाई हेर्दा 'ब' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'व' र 'व' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'ब' लेखेर त्रुटि गरेका छन् । यसरी 'ब' हुनुपर्नेमा 'व' लेखेर त्रुटि गर्ने ४६ प्रतिशत

विद्यार्थीहरू रहेका छन् भने ५४ प्रतिशतले ठीक प्रयोग गरेका छन् । विद्यार्थीहरूले 'ब' को प्रयोगमा भन्दा 'व' को प्रयोगमा बढी त्रुटि गरेका छन् । यसो हुनाको कारण विद्यार्थीहरूमा 'ब' वर्णको पेट चिर्ने बानीको विकास नहुनु र स्पष्ट उच्चारणसँग परिचित नहुनु हो । साथै 'व' र 'ब' प्रयोगको नियमसँग पूर्ण रूपमा परिचित नहुनु पनि हो ।

४.४.६ य/ए सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण

नेपाली भाषामा समान उच्चारण भएको मानिने 'य' अर्ध स्वरवर्ण हो भने 'ए' स्वरवर्ण हो । त्यसैले यी वर्णहरूको उच्चारणमा समानता पाइए पनि लेखाइएमा भने फरक किसिमले प्रयुक्त भएको पाइन्छ । नेपाली व्याकरणका नियमअनुसार 'य' को प्रयोग गरिन्छ भने 'ए' बाट बनेका बनेका शब्द, इच्छार्थक क्रियापद, भूतकालिक क्रियापद तथा 'एर' र 'एको' लागेका कृदन्त शब्द एवम् केही तत्सम शब्दमा 'ए' को प्रयोग गरिने भए पनि विद्यार्थीहरूले 'ए' को ठाउँमा य र य को ठाउँमा 'ए' प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइन्छ । विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त उत्तर पुस्तिकाहरूलाई परीक्षण गर्दा धेरै जसो विद्यार्थीहरूले 'य' र 'ए' वर्णको उचित प्रयोग गरेको पाइन्छ । विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त उत्तरपुस्तिकाहरूलाई परीक्षण गर्दा धेरैजसो विद्यार्थीहरूले य र ए वर्णको उचित प्रयोग गरेको पाइए पनि केही विद्यार्थीहरूले पनि त्रुटि गरेका छन् । यस्ता त्रुटिबाट मुक्त गराउन मानक व्याकरणले लिएका आधारभूत नियमहरूको जानकारी गराई प्रयोग गर्न लगाउँदा यस्ता त्रुटि निराकरण गर्न सकिने देखिन्छ । चितवन जिल्लाका भरतपुर नगरपालिकाका तीन सामुदायिक र तीन संस्थागत विद्यालयका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले 'य' र 'ए' को प्रयोगमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नलिखित तालिकामा देखाउने प्रयास गरिएको छ :

तालिका सङ्ख्या - ८

यकीकरण	यन्त्र	भ्यपनि	यकान्त
लेखाय	यससिंगे	यच्छिक	यउटा
खोलियका	लोकप्रिय	एशोधरा	कायलट

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा के थाहा हुन्छ भने 'ए' को ठाउँमा 'य' लेखेर भन्दा 'य' को ठाउँमा 'ए' लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थी धेरै छन् । विद्यार्थीहरूले 'य' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'ए' को प्रयोग गरी ४६ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने 'ए' ठाउँमा 'य' लेखेर ५४ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । 'य' र

‘ए’ को प्रयोग गर्दा त्रुटि हुनुमा विद्यार्थीहरूलाई ‘य’ र ‘ए’ को प्रयोग सम्बन्धी नियम थाहा नहुनु ‘य’ र ‘ए’ लाई वैकल्पिक रूपमा प्रयोग गर्न शुद्ध उच्चारण गर्न नजान्नु, अभ्यासको कमी आदि कुराको प्रभाव परेको देखिन्छ ।

४.४.७ ज्ञ/ग्यँ सम्बन्धी त्रुटिको विशेषण

नेपाली भाषामा प्रयोग हुने ‘ज्ञ’ अन्तिम अक्षर हो । ज् + ज्ञ मिलेर ‘ज्ञ’ बनेको हुन्छ । उच्चारणगत अस्पष्टताको कारण विद्यार्थीहरूले ‘ज्ञ’ को प्रयोगमा ग्यँ लेखेर वर्णविन्यासगत त्रुटि गरेको पाइन्छ । कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त तथ्यलाई हेर्दा यस्तो त्रुटि गरेको देखिन्छ जसलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका सङ्ख्या - ९

त्रुटि नभएका शब्दहरू	त्रुटि भएका शब्दहरू
ज्ञाँस, ज्ञाँम, ज्ञासकेट, विग्यान, प्रग्याँन, विग्यापन, आग्या, अवग्या, ग्यानी, ग्याम,	ग्यासकेट, विज्ञान, प्रज्ञान, विज्ञापन, आज्ञा, ग्याँस, अवज्ञा, ज्ञानी

माथिको तालिकाको विश्लेषण गर्दा के स्पष्ट हुन्छ भने ज्ञ र ग्यँ मा पनि विद्यार्थीहरू अन्योलमा परेर त्रुटि गरेको छन् । यहाँ विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई मात्र विश्लेषण गर्दा ज्ञ लेख्नुपर्ने ठाउँमा ग्यँ लेखेर ६० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने ग्यँ को ठाउँमा ज्ञ लेखेर ४० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छैनन् ।

४.४.८ रि/ऋ सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण

नेपाली उच्चारणमा ‘ऋ’ वर्ण छैन । यसका ठाउँमा ‘रि’ को उच्चारण हुन्छ । तर तत्सम शब्दमा भने नियम अनुसार नै लेख्नुपर्ने हुँदा नेपाली भाषामा आएका तत्सम शब्दमा ‘ऋ’ लेख्ने गरिन्छ । तत्सम बाहेक आगन्तुक र तद्भव शब्दमा भने ‘रि’ को प्रयोग गरिन्छ ।

माध्यामिक तह कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा आधारित यस अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यअनुसार विद्यार्थीहरूले ‘ऋ’ र ‘रि’ वर्णको प्रयोग गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नलिखित रूपमा देखाइएको छ :

तालिका सङ्ख्या - १०

ऋवन	ऋमा	ऋमभिम	रिल
रिषि	रिषिपञ्चमी	रिचा	ऋण

माथिको तालिकामा विश्लेषण गर्दा ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले 'ऋ' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'रि' को प्रयोग गरेर त्रुटि गरेका छन् भने ४६ प्रतिशतले 'रि' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'ऋ' लेखेर त्रुटि गरेका छन् । विद्यार्थीहरूले 'ऋ' र 'रि' प्रयोग सम्बन्धी नियमको अभाव त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

४.४.९ क्ष/छ/सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण

नेपाली भाषाका कतिपय शब्दहरू उच्चारण गर्दा एउटै सुनिए पनि लेख्ने कार्यमा फरक-फरक लेखिने हुँदा तिनलाई स्पष्ट छुट्याएर लेख्न कठिन पर्दछ । 'छ' दन्तमूलीय वर्ण भएकाले दाँतको गरागरा भएको भागलाई छोएर उच्चारण हुन्छ भने 'क्ष' संयुक्त वर्ण हो । 'क्ष' (क्+ष+अ) को उच्चारण तालव्य र वत्स्य भएकाले यसको उच्चारणले विद्यार्थीहरूलाई भुक्त्याई त्रुटि गर्न बाध्य पार्दछ जसलाई निम्नलिखित तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. ११

छाता	क्षेवर	छण	मिछा
क्षहारी	छलफल	राछस	
छाया	छत्री	शिक्षक	

माथिको तालिका विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूले 'छ' र 'क्ष' वर्णको प्रयोगमा गरेका त्रुटिहरूलाई तालिकामा राखेर हेर्दा 'क्ष' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'छ' लेखेर ६० प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् भने 'छ' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'क्ष' लेखेर ४० प्रतिशतले विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । 'छ' वर्णको प्रयोगभन्दा 'क्ष' वर्णको प्रयोगमा विद्यार्थीले बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ । 'छ' र 'क्ष' वर्णको प्रयोग सम्बन्धी नियमको ज्ञान नहुनु, वैकल्पिक वर्णको प्रयोग गर्नु, अभ्यासको कमी असावधानी आदि कारणले विद्यार्थीहरूले 'छ' र 'क्ष' वर्णको प्रयोगमा त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

४.४.१० शिरबिन्दु/चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण

नेपाली भाषामा शब्दहरूको लेखन गर्दा कहाँ चन्द्रबिन्दुको प्रयोग गर्ने र कहाँ वा कस्तो अवस्थामा शिरबिन्दुको प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा ध्यान दिनुपर्दछ । यसलाई अनुनासिक वा अनुस्वार पनि भन्ने गरिएको पाइन्छ । दुवैको उच्चारण नाकेस्वर हुन्छ तर अनुनासिक उच्चारणमा नाक र मुख दुवैबाट र अनुस्वारको उच्चारणमा नाकबाट मात्र वायु बाहिर निस्कन्छ । नेपाली वर्ण विन्यासमा अनुनासिकको लेखन (ँ) द्वारा र अनुस्वारको लेखन शिरबिन्दु (ं) द्वारा गरिन्छ । कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई तल दिइएअनुसारका शब्दहरूमा परीक्षण गर्दा गल्ती गरेका र शुद्ध लेखेका शब्दहरूको तालिकीकरणलाई यसरी देखाउन सकिन्छ ।

तालिका नं. १२

त्रुटि नभएका शब्दहरू	त्रुटि भएका शब्दहरू
नाइलो, गुन्जन, मन्जन, भन्ज्याङ, गुन्डा, भन्डा,	गंगा, चंगा, रंग, पंती, पंच, पंचामृत, मंडप, गंडकी, भंडार, चामुन्डा, भांठाइ ।

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा पञ्चमवर्णको प्रयोगमा विद्यार्थीहरूले सही वर्णको प्रयोग नगरी अन्य पञ्चमवर्णको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेका छन् । पञ्चम वर्णका ठाउँमा शीरबिन्दु लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ६१ प्रतिशत रहेका छन् भने ३९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले अन्य पञ्चम वर्ण सम्बन्धी त्रुटि गरेका छैनन् ।

४.४.११ शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटिको विवरण

नेपाली भाषामा वर्णविन्यास अन्तर्गत शीरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुको प्रयोग गरेको पाइन्छ । नेपालीमा शीरबिन्दुको ठाउँमा (ँ) (ं) चन्द्रबिन्दुको ठाउँमा (ँ) चिह्नको प्रयोग गरेको पाइन्छ । विद्यार्थीहरूले शीरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुको प्रयोगमासावधान नहुँदा यस प्रकारका त्रुटि देखिएका छन् । त्यस्ता त्रुटिहरूलाई निम्नलिखित रूपमा तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका सङ्ख्या - १३

कँश	हँस	आंप	सँस्कार	सँरक्षण
रांगो	आंखा	आँट	पिंडालु	भैंसी

माथिको तालिकामा शीरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई मात्र अध्ययन गर्दा विद्यार्थीहरूले सही रूप प्रयोग नगरी अन्य चिह्नको प्रयोग गरेको देखिन्छ । शीरबिन्दुको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा चन्द्रबिन्दुको प्रयोग गर्ने ५१ प्रतिशत र चन्द्रबिन्दु प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा शीरबिन्दु प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरू ५१ प्रतिशत रहेका छन् ।

४.४.१२ हलन्त र अजन्त सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण

हल् भनेको व्यञ्जन र अज् भनेको स्वर हो । अन्त्यमा स्वर हुने शब्दलाई अजन्त र व्यञ्जन हुने शब्दलाई हलन्त भनिन्छ । नेपाली भाषाका शब्दहरूको उच्चारणको क्रममा शब्दको अन्त्यका व्यञ्जन वर्ण आए हलन्त () प्रयोग गरिन्छ भने शब्दको अन्त्यमा स्वर वर्ण आए अजन्त (।) नै लेखिन्छ । हलन्तलाई नेपाली खुट्टा काट्ने र अजन्तलाई खुट्टा नकाट्ने पनि भनिन्छ । उच्चारणका आधारमा हलन्त छुट्याउनु पर्ने भएकाले विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गर्न नसक्दा यस क्षेत्रमा त्रुटि भएको देखिन्छ । यसरी हलन्त र अजन्तलाई छुट्याउने मूल आधार उच्चारण हो । विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा हलन्त लेखिने ठाउँमा अजन्त र अजन्त लेखिने ठाउँमा हलन्त लेखेर त्रुटि गरेको देखिन्छ । हलन्त र अजन्त सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई निम्नलिखित तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका सङ्ख्या - १४

हुन्छन्	पढ्छन्	महान	भविष्यत	श्रीमान्
दयावान्	समाज्	संस्कार	संरक्षण	किताब

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा कक्षा ९ मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले हलन्त लेख्नुपर्ने ठाउँमा अजन्त लेखेर त्रुटि गरेका छन् । दिएका १० शब्दमा ३९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन्, ६१ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छैनन् । त्यस्तै अजन्तको प्रयोग गर्नुपर्नेमा हलन्त लेखेर ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् भने ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको छैनन् । हलन्त र अजन्तको प्रयोग सम्बन्धी नियम र ज्ञानको अभाव, कतिपय शब्दहरूको उच्चारणमा खुट्टा काटिएको उच्चारण हुने प्रवृत्तिले गर्दा त्रुटि भएको देखिन्छ । यस्ता त्रुटिलाई मूल्याङ्कन गर्दा उनीहरूलाई वर्णसम्बन्धी ज्ञानको सुधार हुने देखिन्छ ।

४.४.१३ पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि

शब्दहरूलाई जोडेर लेख्नुलाई 'पदयोग' र शब्दहरूलाई छुट्याएर लेख्नुलाई 'पदवियोग' भनिन्छ। पदयोग र वियोगलाई सही ढङ्गले प्रयोग गर्न नसकेमा भन्न खोजेको मूल आशयको अर्थ अर्कै लाग्न सक्छ। जस्तै :- 'पढ्यो'को अर्थ पढ्ने काम गर्नु भन्ने बुझिन्छ, भने - 'पढ् यो' को अर्थ यो विषय पढ् भन्ने हुन्छ।

त्यस्तै 'रामले गुलियो खायो' लेख्दा यसको अर्थ रामले गुलियो पदार्थ खायो भन्ने हुन्छ भने 'रामले गु लियो खायो' भन्दा यसले कुनै दिसा जनाउने वस्तु खायो भन्ने बुझिन्छ। उच्चारण समान सुनिने शब्द भएर पनि पदयोग र पदवियोगका कारणले अर्थमा पूर्णरूपमा फरक देखिनुले नकारात्मक असर पार्ने हुँदा यसलाई ठीक ढङ्गले प्रयोग गर्नु पर्छ, अन्यथा अर्थमा भिन्नता पाइन्छ।

तालिका सङ्ख्या - १५

पदयोग		पदवियोग
विद्यालय	गाउँ ले	रामका लागि
सम्म	घर माथि	घरदेखि मुनि
हिजो देखि	तिमी ले	नदीले वगायो
जन्म भूमि	पोखरा बाट	भएपनि ईश्वरकानिम्ति
म सँग	म लाई	तिमीनै जाउ
आनी बानी	उस को	भाइकालागि
काम ले		त्यसभन्दाअघि

माथिको तालिकाबाट पदयोग सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई मात्र विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको लेखाइ स्तरमा भिन्नता भए पनि औषतमा ३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले पदयोग गर्नुपर्नेमा पदवियोग गरेर त्रुटि गरेका छन् भने ६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले पदयोग सम्बन्धी त्रुटि गरेका छन्। त्यस्तै पदवियोग सम्बन्धी विभक्ति र नामयोगी पदिका निपातहरू पूर्ण बोधक क्रियापदहरू आदिमा पदवियोग गर्नु पर्नेमा पदयोग गरेर त्रुटि गरेका

छन् । पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूलाई वर्णविन्यास सम्बन्धी आधारभूत नियमहरूको अध्ययन गराएर अभ्यास गर्न लगाउँदा त्रुटिहरूमा सुधार गर्न सकिने देखिन्छ ।

४.५ सारांश

माध्यामिक तह कक्षा नैमा सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले भाषा सिक्ने क्रममा गरेका त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी त्रुटि औषतमा ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले गरेका छन् भने ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी ५१ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् भने ४९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले श/स/ष सम्बन्धी त्रुटि गरेका छैनन् । ब/व सम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् भने ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छैनन् । य/ए सम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा य लेख्नुपर्ने ए लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ४६ प्रतिशत रहेका छन् भने ए लेख्ने ठाउँमा य लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ५४ प्रतिशत रहेको छन् । ज्ञ/ग्यँ सम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा ज्ञ लेख्नुपर्ने ठाउँमा ग्यँ लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ६० प्रतिशत रहेका छन् भने ग्यँ लेख्नु पर्ने ठाउँमा ज्ञ लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ४६ प्रतिशत भएको पाइन्छ । ऋ र रि वर्णको प्रयोग गर्दा विद्यार्थीहरू त्रुटि गरेका छन् । ऋ लेख्नुपर्ने ठाउँमा रि लेख्ने विद्यार्थीहरू ५४ प्रतिशत रहेका छन् भने रि लेख्नुपर्ने ठाउँमा ऋ लेख्ने विद्यार्थीहरू ४६ प्रतिशत रहेका छन् ।

नेपाली भाषामा क्ष लेख्नु पर्ने ठाउँमा छ लेखेर ६१ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् भने छ को ठाउँमा क्ष लेखेर ३९ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । पञ्चम वर्णको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा शिरबिन्दु लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ६१ प्रतिशत रहेका छन् भने ३९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले पञ्चमवर्ण सम्बन्धी त्रुटि गरेका छैनन् । शिरबिन्दु प्रयोग गर्नु पर्ने ठाउँमा चन्द्रबिन्दु प्रयोग गरेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ५५ प्रतिशत रहेका छन् भने चन्द्रबिन्दु लेख्नु पर्ने ठाउँमा शीरबिन्दु लेखेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ४५ प्रतिशत रहेका छन् ।

विद्यार्थीहरूले हलन्तको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा अजन्त प्रयोग गरी ६१ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने अजन्त लेख्नुपर्ने ठाउँमा अजन्त लेखेर ३९ प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइन्छ । पदयोग गर्नुपर्नेमा पदवियोग गरेर ३४ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने पद वियोगको ठाउँमा पदयोग गरेर ६६ प्रतिशतले विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् ।

अन्त्यमा त्यस्ता त्रुटि हुनुको मुख्य कबारण सम्बन्धी ज्ञान भएर पनि व्यवहारमा प्रयोग गर्न नसक्नु मात्रा वर्ण आदिको प्रयोगमा अल्मलिनु शुद्ध उच्चारणको अभाव वशेष गरी दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली बोल्नेहरूमा यो समस्या देखिएको छ । साथै एक वर्णको सट्टामा अर्को वर्णको प्रयोग गर्दा अर्थ फरक हुन्छ भन्ने कुरा थाहा नहुनु र लेखन अभ्यासको कमी आदि कारणले त्रुटि भएको देखिन्छ र नियमित अभ्यास गराउँदै शिक्षण गरेमा विद्यार्थीहरूमा उपर्युक्त व्याकरणका कोटिहरूमा वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई सच्याउन सकिन्छ ।

परिच्छेद : पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१ सारांश

भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषणको प्रारम्भ सन् १९७० को दशकमा भएको हो । शिक्षार्थीले भाषा सिक्ने क्रममा त्रुटि गर्दछ । ती त्रुटिहरू के कारणले हुन्छन् ? भाषा सिक्ने सिकारूले कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ? भनी त्रुटिहरूको अध्ययन/व्याख्या र विश्लेषण गरी त्रुटिको प्रकृति अनुसार समाधान खोज्ने महत्त्वपूर्ण कार्य त्रुटि विश्लेषण हो ।

भरतपुर नगरपालिकाका ६ वटा विद्यालयमा कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने वर्णविन्यासमा केन्द्रित रही ती विद्यार्थीहरूले गरेका वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरू पहिचान गरी विश्लेषण गर्नु नै यस शोधपत्रको मूलभूत समस्या रहेको छ ।

शोधकार्यमा उद्देश्यको अहम् भूमिका रहेको हुन्छ । उद्देश्य विनाको अध्ययनले विषयवस्तुलाई सार्थकता दिन नसक्ने भएकाले जुनसुकै विषयको अध्ययन पनि उद्देश्यलाई आधार मानेर अगाडि बढाइएको हुन्छ ।

प्रस्तुत अनुसन्धानका क्रममा प्रथमतः अनुसन्धेय विषयवस्तुसँग सम्बन्धित पक्षहरूका बारेमा निश्चित प्रश्नावली तयार पारी अन्तर्क्रिया गरिएको छ । आवश्यक परेका अवस्थामा शोधपत्र, पत्रपत्रिकाहरूलाई पनि सामग्री सङ्कलनका लागि स्रोत बनाइएको छ ।

भाषा शिक्षणको सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषण नयाँ पद्धति हो । त्रुटि विश्लेषणले भाषा शिक्षणका क्रममा अन्य पद्धतिका तुलनामा बढी महत्त्व पाएको पाइन्छ । विद्यार्थीले कहाँ त्रुटि गर्दछन् र त्रुटि निराकरणका लागि के कस्ता विधि र तरिका अपनाउँदा शिक्षण उपलब्धिमूलक हुन्छ भन्ने कुरालाई यसले महत्त्व दिएको छ ।

वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित छ । भाषाका लेख्य/कथ्य/उच्चार्य/श्रव्य दुई भेदमध्ये लेख्य भेदभन्दा कथ्य/उच्चार्य/श्रव्य रूप नै प्रधान देखिए तापनि लेख्य भाषालाई लिपि वा लेख्य चिह्नका रूपमा ग्रहण गरिन्छ । समानध्वनि समूहलाई प्रतिनिधित्व गर्ने भाषाको सबैभन्दा सानो एकाइलाई वर्ण भनिन्छ र यसले शब्दमा रहेर अर्थमा भिन्नता ल्याउँछ ।

मात्रा लगायत भाषामा प्रयोग हुने वर्णहरू वर्ण विन्यासले तय गरेका निश्चित नियम र परिधिभन्दा बाहिर रहेर प्रयोग हुनुलाई वर्ण विन्यासको त्रुटि क्षेत्र भनिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू कहाँबाट र कसरी हुन्छन् भन्ने कुरा पत्ता लगाई अर्को कुरा उनीहरूलाई उक्त त्रुटिमा कमी आउन सक्छ ।

यस अध्ययनका क्रममा मात्रा 'श', 'ष', 'स', 'य', 'ए', 'ब', 'व' र 'ओ', 'ऋ' र 'रि', 'क्ष' र 'छे' लगायत वाक्य गठन तथा पदयोग सम्बन्धमा चर्चा गरिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

भाषा मानवीय अनुभव तथा विचारको अभिव्यक्ति हो । तर भाषाका कथ्य एवम् लेख्य रूपमा प्रशस्त त्रुटिहरू रहेका हुन्छन् । भाषा शिक्षणमा देखा पर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्न, त्रुटिको खोजी गुर्न सजिलो कुरा हो । भाषामा रहेका त्रुटिहरू निराकरणका उपाय बताउन भने त्यति सजिलो छैन त्यसैले भाषा शिक्षणको क्रममा त्यस्ता त्रुटिहरू सबै तहमा देखा पर्दछन् । त्यसैमा पनि निम्न माध्यामिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई शुद्धसँग भाषाको प्रयोग गर्न सक्ने बनाउने उद्देश्य पाठ्यक्रमले लिएको भए तापनि वर्ण विन्यासका त्रुटिहरूलाई बिल्कुलै निवारण गर्न त सम्भव देखिदैन तर बढी अभ्यास र उपयुक्त शिक्षणविधिको प्रयोग गरेर भाषाको प्रयोगमा रहेका त्रुटिहरूलाई कम गर्न भने अवश्य सकिन्छ । यस अध्ययनका क्रममा पनि विद्यार्थीहरूबाट लेखन अभिव्यक्तिमा वर्ण विन्याससम्बन्धी अध्ययन गर्दा एउटै स्थान र भाषाका एउटै पक्षसँग सम्बन्धित त्रुटि नभएर विविध पक्षसँग सम्बद्ध त्रुटिहरू देखिएका छन् । यस्ता त्रुटिहरू विविध क्षेत्रका देखिएकाले तिनीहरूलाई बुँदागत रूपमा विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१. भाषामा प्रयोग भएका मात्रासम्बन्धी त्रुटिलाई अध्ययन गर्दा शब्दादि, शब्दमध्य र शब्दान्त तीनै स्थानमा त्रुटि भएको छ तर एउटै अनुपातमा भने त्रुटि भएको छैन । यी त्रुटिलाई अध्ययन गर्दा ठेट नेपाली भाषाका शब्दहरूको अनुपातमा तत्सम र आगन्तुक स्रोतका शब्दमा बढी त्रुटि गरेका छन् भने विद्यार्थीहरूबाट इकारको तुलनामा उकारको प्रयोगमा कम त्रुटि भएको पाइन्छ ।
२. त्रुटिको अध्ययनकै क्रममा वर्ण विन्यासका त्रुटि श,ष,र स को प्रयोगमा पनि विद्यार्थीहरूले सबै 'स' को प्रयोगमा एकैनासको त्रुटि गरेका छन् भने मोटो 'श' को प्रयोगमा पातलो 'स' का तुलनामा बढी त्रुटि गरेका छन् । त्यस्तै गरी पेटचिरे 'ष' को प्रयोगमा 'स' र 'श' का तुलनामा बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ ।
३. नेपाली भाषाको 'य' र 'ए' स्वर कोमल तालुबाट उच्चारण हुने भएकाले यिनीहरूका क्रममा भने वैकल्पिक रूपमा 'य' का स्थानमा ए र ये को प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी 'ए' का स्थानमा 'य' को प्रयोग गरी वर्ण विन्यासीय त्रुटि गरेको

- भेटिन्छ । यी दुवै वर्णलाई वैकल्पिक रूपमा प्रयोग गर्ने कारणले प्रायः बराबरै त्रुटि गरेको देखिएको छ ।
४. नेपाली भाषामा रहेका 'ब' र 'व' वर्णको प्रयोग कथ्य र लेख्य रूपमै फरक रहेको भए तापनि तत्सम शब्दमा भने लेख्दा 'ब' लेखिने तर उच्चारण गर्दा 'व' उच्चारण गर्ने परम्परा रहेकाले जस्तो बोलिन्छ त्यस्तै लेखिन्छ । यसबाट वर्ण विन्यासगत त्रुटि भएको पाइन्छ ।
 ५. वर्ण विन्यासीय त्रुटिको अर्को पक्ष 'क्ष' र 'छ' को प्रयोगमा देखिएको छ । तत्सम शब्दको प्रयोगमा 'क्ष' वर्णको अत्यधिक प्रयोग पाइन्छ भने अन्य आगन्तुक वर्णमा 'छ' र 'छे' जस्ता वर्णको प्रयोगले विद्यार्थीहरूले 'क्ष' को प्रयोग हुनुपर्ने स्थानमा 'छ' र 'छे' को प्रयोग गरेका पाइएको छ ।
 ६. 'ज्ञ' वर्णको प्रयोगको क्षेत्रमा पनि उपर्युक्त बमोजिम ग्याँ र ग्यँ को प्रयोग गरी त्रुटि गरेका छन् । भने ग्याँ, र ग्यँ प्रयोग हुनुपर्ने शब्दमा 'ज्ञ' र 'ग्याँ' को प्रयोग गरेर त्रुटि गरेका छन् ।
 ७. 'ऋ' र 'रि' को प्रयोगमा पनि विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् । नियम र पर्याप्त अभ्यासका कारणले गर्दा 'ऋ' को प्रयोग गर्ने ठाउँमा 'रि' को प्रयोग गरेर र 'रि' को प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'ऋ' को प्रयोग गरेर त्रुटि गरेका छन् । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा 'ऋ' को प्रयोगमा भन्दा 'रि' को प्रयोगमा बढी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।
 ८. नेपाली भाषाका पञ्चवर्ष, शिरविन्दु, नासिक्य ध्वनि र चन्द्रविन्दुको प्रयोगमा पनि विद्यार्थीहरूबाट त्रुटि भएका छन् । शिरविन्दुको स्थानमा कतै पञ्चम वर्णको प्रयोग गर्ने तत्सम शब्दका वर्ण विन्यास गत नियम नेपाली भाषामा विद्यमान रहेको छ । चन्द्रविन्दुको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा शिरविन्दुको र शिरविन्दुको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा चन्द्रविन्दुको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेका छन् ।
 ९. नेपाली भाषामा देखिएका वर्ण विन्यासगत त्रुटि क्षेत्र मध्येको एक पक्ष अजन्त र हलन्त पनि हो । नेपाली भाषाका केही शब्दहरूको उच्चारणमा बोल्दा हलन्त र लेख्दा अजन्त (काल, भात, कलम आदि) लेख्ने वर्ण विन्यासको नियम रहेको छ भने हलन्तको स्थानमा आदि र माध्यमा भुण्डाउने चलनले गर्दा पनि विद्यार्थीहरू कुन ठाउँमा खुट्टा काट्ने र कुन ठाउँमा भुण्डाउने भनी अल्मलिएको पाइन्छ ।

१०. वर्ण विन्यासको अर्को त्रुटि क्षेत्रको रूपमा पदयोग र पद वियोगसम्बन्धी त्रुटि भएको पाइन्छ । भाषामा रहेका पदहरू पदयोग र पद वियोगसम्बन्धी नियमको ज्ञान र अभ्यासको अभावमा पदयोग हुनुपर्ने शब्द पद वियोग र पद वियोग हुनुपर्ने शब्द पदयोग गरी त्रुटि गरेका छन् ।
११. समष्टिगत रूपमा भन्नुपर्दा नेपाली भाषाका विविध क्षेत्रमा वर्ण विन्यासले आफ्नै नियम र व्यवस्थाको किटान गरेको पाइन्छ, तर प्रयोग भने कतै एक वर्णको स्थानमा अर्को वर्णको प्रयोग, कतै ह्रस्व दीर्घ, मात्रा (इकार उकार) का कारणले पनि त्रुटि भएको पाइन्छ । भाषा सिकाइ र यसको अभिव्यक्तिका क्रममा रहेका उक्त त्रुटिहरूको निवारण नै हुन कठिन छ, तर उपयुक्त शिक्षण कार्यकलाप र विधिको प्रयोग गरेर अभ्यास गरेमा दक्ष र अनुभवी शिक्षकको सहायताबाट उक्त त्रुटिहरूलाई भाषा शिक्षणको तल्लो तहदेखि नै कम गर्दै लैजान सकिन्छ ।

५.३ उपयोगिता

नेपाली भाषाका विविध क्षेत्रमा धेरै किसिमका त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । ती सबै प्रकारका त्रुटिहरूलाई एकै पटकमा सिकाउन सकिँदैन र सम्भव पनि छैन । त्यस्ता वर्ण विन्यासका त्रुटिहरूलाई शिक्षणको क्रममै विद्यार्थीहरूलाई त्यस्ता शब्दको मात्रा हिज्जे सिकाउनु पर्छ, जुन शब्द विद्यार्थीहरूले पढिसकेका छन् । त्यस्ता त्रुटिहरूका बारेमा विद्यार्थीहरूलाई जानकारी दिनु आवश्यक देखिन्छ । शिक्षणका क्रममा प्रत्येक पाठमा आउने नयाँ शब्दहरूको हिज्जेप्रति सचेत गराउनुका साथै नयाँ शब्दहरूको ख्याल गर्ने बानी बसाल्न उनीहरूलाई कालोपाटीमा लेखेर बताउने वा पाठ्यपुस्तकमा भएका त्यस्ता शब्दहरूप्रति सचेत गराउनु पनि आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूले वर्ण विन्यासमा के, कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन्, ती त्रुटिहरूका खासखास क्षेत्र के-के हुन् ? त्यस सम्बन्धमा शिक्षकले वर्ण विन्यास सिकाउँदा उपयुक्त मात्रामा ध्यान दिन सक्नुपर्छ ।

भाषिक शुद्धताको विकासका लागि त्रुटिहरूको निराकरण र स्तरीकरण गरिनु पर्छ । भाषामा स्तरीकरणको अर्थ भाषाको लेख्य एवम् कथ्य प्रयोगमा सर्वैकरूपता कायम गर्नु हो । नेपाली भाषामा स्तरीकरण भन्नाले भाषालाई प्रयोग गरिने शैक्षिक, प्रशासनिक, कानुनी, सञ्चार, विज्ञापन र प्रविधि क्षेत्रमा माध्यमहरूमा प्रयोगका लागि नेपाली वर्ण विन्यासमा एकरूपता कायम गर्नुपर्ने कुरालाई यसले सङ्केत गर्दछ । नेपाली भाषालाई विभिन्न भागमा भिन्दाभिन्दै किसिमले प्रयोग गरिने हुँदा वर्ण विन्यास पनि फरक हुन गएको पाइन्छ । त्यस्तै गरेर भाषाको

उच्चार्य रूपलाई जस्ताको तस्तै लिपिमा उतार्न नसकिने हुनाले पनि वर्ण विन्यासमा फरक पर्न जान्छ । त्यस्तै कारणले प्राथमिक र निम्न माध्यमिक तह भाषा शिक्षणको आधार तह भए तापनि यस तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले भाषाका विविध क्षेत्रमा भिन्दाभिन्दै किसिमका त्रुटिहरू गरेका छन् । उनीहरूमा देखा परेका त्रुटिहरूलाई कम गर्नका लागि यस अध्ययनका क्रममा केही सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. विद्यार्थीहरूलाई शिक्षणका क्रममा पाठ पढाइसकेपछि पाठमा रहेका विभिन्न किसिमका वर्ण विन्याससम्बन्धी त्रुटि हुनसक्ने शब्दहरू लिई कक्षामा समूह विभाजन गरेर प्रत्येक समूहबाट क-कसले शुद्ध लेख्न सक्छन् सोधी कालोपाटीमा लेख्न लागउने र ती शब्दहरू शुद्ध शब्दको प्रयोग भएमा अङ्क प्रदान गर्ने गरी आकर्षक किसिमले शिक्षण गराउने र विद्यार्थीबाट त्रुटि देखिएमा शिक्षकले सच्चाई सिकने मौका प्रदान गर्दा त्रुटिलाई कम गर्दै निराकरण गर्न सकिन्छ ।
२. पाठमा प्रयुक्त भएका त्रुटिसँग सम्बन्धित शब्दहरूलाई शिक्षकले सङ्कलन गरी कालोपाटीमा पटक पटक अभ्यास गर्न लगाउनाले त्रुटिको निराकरण गर्न सकिन्छ । लेखेर विद्यार्थीहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाउने र पालैपालो पढेर सुनाउन भन्ने र ठीक प्रयोग गरेमा धन्यवाद दिने कार्य गर्दा त्रुटिलाई कम गर्न सकिन्छ । त्रुटि गरेमा शिक्षकले वाक्यमा प्रयोग गरिदिने र पुनः अभ्यास गर्न लगाउन विधि पनि यसको अर्को पक्ष हो । यसबाट विद्यार्थीहरूले शब्दमा रहेका वर्ण एवम् मात्राको ख्याल गर्ने अवसर पाउँछन् । यसबाट प्रयुक्त शब्दप्रति विद्यार्थीहरूले अभ्यास गर्ने र त्रुटि घटाउने वा परिचित हुने मौका पाउँछन् ।
३. शिक्षकले पाठ शिक्षणपछि जटिल हिज्जे देखिएका शब्दहरूलाई रेखाङ्कन गरी कालोपाटीमा वाक्य बनाई देखाउने र उक्त शब्दहरूलाई तुरुन्त मेटी पुनः विद्यार्थीहरूबाट त्यस शब्दलाई लेख्न लगाई शब्दलेखनसम्बन्धी अभ्यास गराउनाले त्रुटि कम हुन जाने देखिन्छ ।
४. पदयोग र पद वियोग शिक्षण गर्दा शिक्षकले कालोपाटीमा लेखी विद्यार्थीबाट शब्दका अर्थ भन्न लगाउने र वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाउने अनि विद्यार्थीहरूबाट अर्थ र वाक्य प्रष्ट र ठीक भएमा धन्यवाद दिने प्रक्रियाबाट पनि त्रुटिको मात्रा कम हुन सक्छ । समूह विभाजन गरी शुद्ध लेख्ने विद्यार्थीहरूलाई अङ्क प्रदान गर्दा गरेमा बढी रोचक र विद्यार्थीहरू सक्रिय हुदै जाने तथा शब्दको ख्याल गर्ने बानी निर्माण हुन्छ ।

५. शब्द निर्माण प्रक्रियाका आधारमा उपसर्ग र प्रत्ययको प्रयोग गरी इकार र उकार अनुसार शब्दमा पनि हिज्जे प्रयोग गर्नुपर्ने नियमको जानकारी राखी यसप्रकारका पाठमा रहेका शब्दहरू सङ्कलन गरेर कालोपाटीमा लेखी शिक्षण गर्न सकिन्छ । 'ईय' प्रत्यय लागि बनेका केन्द्रीय, क्षेत्रीय, मानवीय दीर्घ हुन्छन् भने 'आइ' प्रत्ययबाट हिँडाइ, बसाइ, पढाइ जस्ता शब्द बन्दछन् भनी शिक्षण गर्दै यस्ता १०/१० शब्द लेखी ल्याउन गृहकार्य दिन सकिन्छ ।
६. बोल्दा 'ब' बोलिने र लेख्दा 'व' लेखिने शब्दहरूको खोजी गरेर ल्याउने भन्दै उदाहरणका रूपमा १/२ शब्द कालोपाटीमा लेखी देखाउनु पर्छ । बढी शब्द लेख्ने समूहलाई विजेता घोषणा गर्ने निर्देशन दिनाले विद्यार्थीहरूमा यस्ता शब्दको खोजी गर्ने र शब्दप्रति बढी ध्यान जान हुन्छ । 'श', 'ष', 'स', 'य' र 'ए' तथा 'क्ष', 'ज्ञ' को शिक्षणमा पनि उपर्युक्त नियम अनुसार शिक्षण गर्नाले विद्यार्थीहरूमा आपसमा छलफल गर्ने बानीको विकास हुन्छ भने शब्दप्रति बढी ध्यान जाने देखिन्छ ।
७. भण्डै उस्तै उस्तै किसिमले उच्चारण हुने शब्द सम्भव भएसम्म उक्त तहको पाठ्यपुस्तकबाट सङ्कलन गरी कालोपाटीमा लेख्ने र विद्यार्थीहरूलाई पढ्न लगाउनु पर्छ । शिक्षकले पनि ती शब्दहरू सस्वर उच्चारण गरी सुनाउनु पर्छ । विद्यार्थीहरूलाई पाठ्यपुस्तकबाट सङ्कलन गर्न गृहकार्य दिनाले पनि यस्ता शब्दमा देखिने वर्ण विन्यास सम्बन्धी त्रुटिको कमी हुनुको साथै शब्दप्रीत बढी ख्याल गर्ने बानीको निर्माण हुन्छ ।
८. विद्यार्थीहरूलाई पाठको कुनै अनुच्छेद अनुलेखन गर्न लगाएर पनि प्रष्ट राम्रा अक्षर बनाउने र शुद्ध शब्दको प्रयोग गर्ने काममा समेत सहयोग हुने देखिन्छ ।
९. विद्यार्थीहरूलाई तिनीहरूकै पाठ्यपुस्तकबाट पढिसकेको पाठबाट शब्द सङ्कलन गरी हिज्जे लेख्न लगाउने र आपसमा समूह साटेर कापी जाँचन लगाउने र पछि शिक्षकले कालोपाटीमा लेखी देखाउने गर्नाले शब्दप्रति बढी ध्यान जाने हुन्छ ।
१०. दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूमा मातृभाषाको प्रभाव पर्ने हुदाँ बढी मात्रामा अभ्यास गराउनु सान्दर्भिक हुन्छ जसले गर्दा नेपाली भाषामा हुने त्रुटिहरूलाई कम गर्न सकिन्छ ।
११. भाषाशिक्षणका लागि दक्ष शिक्षकको आवश्यकता पर्दछ । विद्यालयहरूमा नेपाली विषय जसले पढाए पनि हुन्छ भन्ने भावना रहेको हुन्छ र नेपाली भाषा शिक्षणका लागि तालिम अप्राप्त व्यक्तिलाई भाषाशािक्षकका रूपमा नियुक्त गरिएको हुन्छ । यस्तो मानसिकताले गर्दा

- पनि नेपाली भाषामा बढी त्रुटि देखिएको हो । यसको निराकरणका लागि मातृभाषाका रूपमा नेपाली भाषामा दक्ष एवम् तालिम प्राप्त व्यक्तिलाई मात्र शिक्षक बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।
१२. तालिम प्राप्त शिक्षकलाई समय समयमा गोष्ठी तथा सेमिनारहरूमा सहभागी बनाई तथा भाषाविद् एवम् विशेषज्ञहरूको राय सल्लाहद्वारा समस्या समाधानका उचित प्रबन्ध मिलाउनु राम्रो हुन्छ ।
१३. कक्षा नौ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरू अत्यधिक रहेको अवस्थालाई हेर्दा यस्तो स्थितिलाई निराकरण गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ । यस प्रकृतिका त्रुटिहरू एउटै सानो प्रयास र एउटै विकल्पबाट मात्र गर्ने समाधान हुन सक्ने स्थिति देखिँदैन । विद्यालयस्तरमा भाषा सिकाइका दृष्टिले आधारभूत अवधारणा प्राप्त भइसकेको र आधारभूत तह पार गरिसकेर उच्च शिक्षाको द्वारमा प्रवेश गर्ने तयारी गरिराखेको अवस्था हो । अतः विद्यालयका तल्ला कक्षाहरूदेखि नै भाषा सिकाइका आधारभूत अवधारणा विधि, प्रविधि र पद्धतिको अवलम्बन गरी शिक्षण सिकाइलाई सुधार गर्ने प्रयास गर्नुपर्छ ।
१४. भाषा सिक्दा विद्यार्थीहरूले प्रशस्त त्रुटि गर्ने र त्यसको न्यूनीकरण गर्दै लैजाने प्रक्रिया स्वाभाविक छ । तर यस्तो स्थिति विद्यालयको प्राथमिक तहमा सहज र स्वाभाविक देखिन्छ । कक्षा नौसम्म त्यस्तै अन्योलपूर्ण स्थिति देखिनु अस्वाभाविक र सहज नै हो । त्यसैले माथिल्ला कक्षामा मात्र दश शिक्षकको व्यवस्था नगरी तल्लो तहदेखि नै यस विषयलाई सुव्यवस्थित र प्रभावकारी शिक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
१५. विद्यार्थीहरू भाषा सिक्नका लागि सर्वप्रथम मनोवैज्ञानिक रूपमा तयार हुनु पर्दछ । मनोवैज्ञानिक रूपमा नै भाषा र विषयप्रति नकारात्मक भाव उत्पन्न भएको स्थितिमा वर्णविन्यासमा मात्र होइन समग्र सिकाइ प्रक्रियामा नै अस्वाभाविक असर देखापर्न सक्छ । यसको प्रभाव विद्यार्थीहरूको सिकाइ र उपलब्धीमा देखिनु स्वाभाविक हुन्छ । त्यसैले सिकाइका लागि सकारात्मक सोचको विकास अपरिहार्य हुन्छ । भाषा शिक्षक तथा अभिभावकहरूले उक्त विद्यार्थीलाई मनोवैज्ञानिक ढङ्गले उपचार गरी सिकाइमा अभिप्रेरित गर्नुपर्छ ।
१६. भाषा शिक्षण र अन्य विषय शिक्षणको विधि प्रविधि, प्रकृति र प्रयोजनमा व्यापक अन्तर पाइन्छ । त्यसैले विद्यार्थीहरूको त्रुटि न्यूनीकरणका लागि शिक्षण क्रियाकलाप जिम्मेवार रहन्छ । यसका लागि दक्ष अनुभवी, तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

१७. भाषा शिक्षणमा अभ्यास तथा पृष्ठपोषणको भूमिका ज्यादै महत्त्वपूर्ण पक्ष मानिन्छ । वर्णविन्यास पनि भाषाभित्रकै विषय भएकाले यस सम्बन्धी सामान्य अवधारणा, अभ्यास र पृष्ठपोषणको निरन्तर आवश्यकता परिरहन्छ । यसतर्फ सिकारु र शिक्षक दुवै सचेततापूर्वक लाग्नुपर्छ ।
१८. समय समयमा वर्णविन्यासमा हुने परिवर्तनले विद्यार्थीमा द्विविधा हुन गई वर्णविन्यासका क्षेत्रमा धेरै समस्या देखिएको छ । यसैले यसका लागि स्पष्ट नीतिको आवश्यक छ ।
१९. समय समयमा पाठ्यक्रम परिमार्जन गरेर परिवर्तित तथा परिमार्जित पाठ्यक्रम अनुसारका विषयवस्तुलाई शिक्षण गर्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित निकायबाट शिक्षकलाई अभिमुखीकरण तालिम दिनुपर्छ ।
२०. पाठ्यक्रम परिवर्तन हुँदा माध्यमिक तहसम्मका सबै कक्षामा एकैचोटि परिवर्तन गरी परिवर्तित नियमहरू लागू गर्नु पर्छ ।
२१. दक्ष, योग्य तथा तालिम प्राप्त शिक्षकले कक्षामा अध्ययन गराउँदा सस्वर वाचन श्रुतिलेखन, अनुलेखन, वादविवाद, प्रश्नोत्तर कक्षा कार्य आकस्मिक परीक्षा आदि विभिन्न निर्माणात्मक प्रविधिबाट रोचकताका साथ शिक्षण गर्न सक्छन् । त्यसर्थ यसलाई सुधार्न सम्बन्धित विषय शिक्षकको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

अन्त्यमा भन्नुपर्दा यो एउटा सानो अध्ययन हो । यस अध्ययनमा निश्चित क्षेत्रका समस्यामा केन्द्रित भएर ती समस्याहरूको समाधानका लागि कक्षा आठमा अध्ययन गर्ने दुईओटा सार्वजनिक विद्यालय र दुईओटा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वर्ण विन्यासका तहको खुड्किलो पार गर्दा वर्ण विन्याससम्बन्धी के-कस्ता कमीकमजोरी विद्यमान रहेका छन् र तिनीहरूको शैक्षणिक गुणस्तर वृद्धिका लागि वर्ण विन्यासका विभिन्न क्षेत्रमा सहयोग प्राप्त हुनुसक्ने आशा गरिएको छ ।

हुन्छन, पढ्छन, महान्, भविष्यत्, श्रीमान्, दयावान्, विद्वान्, समाज, सरकार, देश, उपकार, मानिस, किताब, विनोद, भित्र

१०. शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु लागेका शब्द लेख । (१०/१० शब्द)

कंश, हंश, आँप, साँचो, आँखा, दशैं, संवाद, संसद्, आँचल, वंश, संस्कार, आँट, राँगो, संस्कृत, हाँस, संरक्षण, काँचो, पिँडालु

११. तलका वाक्यहरूलाई पदयोग र पदवियोग गर ।

- क) मैले आज घरमा धेरै काम गर्नु छ ।
- ख) भाइका लागि तिमिले के गर्नु ?
- ग) हरि को घर माथि चरो बसेको छ ।
- घ) सीता को श्री मान् बेलायत बाट आउनु भयो ।
- ङ) हामी पोखरा सम्म जान्छौ ।
- च) नेपालीहरूको जन्म भूमि नेपाल नै हो ।
- छ) महेशको घरमाथि काग बसेको छ ।
- ज) सीता, त्यसभन्दाअघि पोखरा गएको थिई ।
- झ) रोशनको घर देखि भित्र गीताको घर रहेको छ ।
- ञ) म नारायणगढ देखि पोखरा सम्म गएँ ।

१२. ए/य सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण

एकीकरण, यन्त्र, भयपनि, लेखाए, एकसिङ्गे, ऐच्छिक, खोलिएका, लोकप्रिय, यशोधरा, एउटा ।

१३. शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा नमुना छनोट स्वरूप लिइएका विद्यालय र विद्यार्थी सङ्ख्या

क्र.सं.	विद्यालय	विद्यार्थी सङ्ख्या
१.	पोलरस्टार मा.वि., गौरीगञ्ज	१०
२.	स्टेप बाइ स्टेप ई. स्कुल, शरदपुर	१०
३.	भृकुटी आ.मा.वि., नारायणगढ	१०
४.	शरदपुर मा.वि., गौरीगञ्ज	१०
५.	कृष्णपुर मा.वि., कृष्णपुर	१०
६.	प्रेमवस्ती उ.मा.वि., कृष्णपुर	१०

सन्दर्भ सामग्री सूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६०), नेपाली भाषा शिक्षण, तेस्रो संस्करण, काठमाडौं : कुञ्जन प्रकाशन

।

———— (२०६५), सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।

आचार्य, सूर्यराज (२०६८), चितवन जिल्ला मङ्गलपुर गा.वि.स. अन्तर्गतका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., बालकुमारी कलेज ।

खनाल, कविता (२०६५), मोरङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ ।

त्रिपाठी, जगन्नाथ (२०३५), पद्मकन्या क्याम्पसका छात्राहरूको नेपाली व्याकरण सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण, अप्रकाशित लघु अनुसन्धान, त्रि.वि., मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र अध्ययन संस्थान डिनको कार्यालय, काठमाडौं ।।

ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६४), प्रायोगिक भाषा विज्ञान, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।

ढुङ्गाना, तुलसीप्रसाद (२०६७), प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं : जुपिटर प्रकाशक तथा वितरक प्रा.लि. ।

ढुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०६८), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।

पोखरेल बालकृष्ण र अन्य (सम्पा) (२०४०), नेपाली बृहत शब्दकोश, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

भण्डारी, पारसमणि (२०५८), प्रायोगिक भाषाविज्ञानको केही पक्ष, काठमाडौं : काठमाडौं बुक सेन्टर

।

भण्डारी, पारसमणि, रामनाथ ओझा र डोलराज अर्याल (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि. ।

मरहठ्ठा, शिवराम (२०६२), थारू भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण, अप्रकाशित शोधपत्र, महेन्द्ररत्न क्याम्पस, काठमाडौं ।

मिश्र, शिवकुमार (२०६३), कक्षा ५ पुरा गरेका सतारभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., नेपाली भाषा शिक्षा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर ।

लम्साल, रामचन्द्र (२०४१), आवासीय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको नेपाली वाक्य गठन सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित शोधपत्र, त्रि.वि., नेपाली भाषा शिक्षा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर ।

लम्साल, रामचन्द्र, वासुदेव गौतम र गणेशराज अधिकारी (२०६७), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।

रिमाल, डिल्लीराम (२०५४), नेपाली शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, मोहनराज (२०५८), शब्दरचना र वर्णविन्यास, काठमाडौं : काठमाडौं बुक सेन्टर ।

श्रेष्ठ, कृष्णकुमारी (२०६५), कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास क्षमताको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., नेपाली भाषा शिक्षा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर ।

व्यक्तिवृत्त

नाम : राजेश ढकाल
जन्ममिति : २०३०/०८/०२
पिताको नाम : देवीलाल ढकाल
आमाको नाम : हरिकला ढकाल
पत्नीको नाम : पुष्पा ढकाल
ठेगाना : भरतपुर-७, कृष्णपुर, चितवन
लिङ्ग : पुरुष
धर्म : हिन्दू
राष्ट्रियता : नेपाली
सम्पर्क नं. : ९८४५०८८३६२
पेसा : शिक्षक
कार्यरत संस्था : स्टेप बाइ स्टेप इङ्लिस स्कुल, भरतपुर, चितवन

शिक्षा

तह	शिक्षण संस्था	साल	उत्तीर्ण श्रेणी
एस.एल.सी.	श्री नारायणी विद्यामन्दिर उ.मा.वि., शिवनगर, चितवन	२०४७/०४८	दोस्रो
आई.एड.	श्री वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवन	२०४८-२०५०	दोस्रो
वि.ए.	श्री सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवन	२०५१-२०५३	दोस्रो
एम.एड.	श्री बालकुमारी कलेज, नारायणगढ, चितवन	२०६५-२०६७	दोस्रो